

V.

A RENDI ROMÁNIA ÉS A MAGYAR NÉPKÖZÖSSÉG

1938—1940.

Goga és a magyarok.

Goga Octavian, akit a világháborús nemzedék legnagyobb költőjének emleget a román irodalomtörténet, az erdélyi magyarságnak régi ismerőse. Vele kötötte meg a Magyar Párt 1923. október 23-án az úgynevezett csucsai paktumot. Goga akkor még az Averescu-féle néppárt alvezére volt. Azóta párthíveivel együtt az ókirályságbeli antiszemita Cuza párthoz csatlakozott s így született meg a Nemzeti-Keresztény Párt. Az új párt a belpolitikában zsidógyűlöletet és fajvédelmet, a külpolitikában német és olasz tájékozódást hirdetett. Hitler uralomra jutása és első nagy sikereinek hatása alól a román politikai élet sem tudta kivonni magát s a román nacionalizmus kivirágzásához az olaszokkal való rokoni kapcsolat felújítása és a magyar reviziós mozgalom elleni küzdelem is hozzájárult. Ezért Károly király Goga uralomra hívásával kísérleti ballont engedett fel. Goga és Cuza a belpolitikában a királyellenes vasgárda élől igyekezett kifogni a szelet s így alkalmasnak mutatkozott arra, hogy a nacionalista közhangulatot alkotmányos keretekbe vezesse le, anélkül, hogy a külföldi és zsidó tőke túlságosan megijedne. A külpolitikában Goga személye nem volt annyira vörös posztó az antant előtt, mint a Codreanué és rajta keresztül a király kacérkodni próbált a tengelyhatalmakkal az antant szövetségi hálózatának keretein belül. Károly király egyébként a „Daily Herald”-nak adott nyilatkozatában leszögezte, hogy az ország igazi nacionalista

hangulatának engedett, amikor Gogát hívta uralomra s ez *semmit sem változtat Románia Anglia iránti érzelmein*. Ugyanezt mondta a franciák számára a „Candide” munkatársának.

A Goga-kormány egyik legsürgősebb feladatát az ország közvéleményének mielőbbi átformálásában látta. 1938. január 18-án királyi dekrétummal feloszlatták a még meg sem alakult parlamentet és a választásokat március 2—6-ra tűzték ki. Calinescu belügyminiszter a választótörvényt olyan értelemben módosította, hogy az eddigi választási jelek (szorzójel, kör, függőleges vonás stb.) helyett, amik azt a célt szolgálták, hogy az analfabéták is szavazhassanak, pontokat vezetett be. Ennek a Sziámban bevált módszernek az lett volna az előnye, hogy a kormány egy pontját még könnyen felismerte volna a szavazólapon a választó, de már a háromnál több pontok között egészen összezavarodott volna. A közvélemény átformálására szolgált az úgynevezett lándzsás szervezet, ami az S. A. szerepét töltötte be a nemzeti keresztény pártszervezetben.

A törvényhozás terén a Goga-kormány alkotásai közül az állampolgárságok felülvizsgálatáról szóló 1938. január 22-i törvény emelkedik ki. A törvény szerint a zsidók állampolgársága hivatalból felülvizsgálandó, de az egyik szakasz lehetőséget nyújt arra, hogy feljelentés alapján bárkinek az állampolgárságát revízió alá vegyék. Régebben is előfordult, például Kövér Gusztáv esetében, hogy magyar embertől megvonták a román állampolgárságot és kitoloncolták őt az országból. Az új törvény most jogalapot adott az ilyen törvénytelen eljárásoknak s a magyar határ mentén megindultak a feljelentések magyar birtokosok ellen, akiket a kormányzat sohasem látott szívesen a határmenti övezetben. Az illetőknek azután bíróság előtt kellett tisztáznok magukat.

Goga már újévi rádiószózatában felhívást intézett az ország kisebbségeihez, kérve, hogy ne lássanak jogfosztást az új rendszerben, mert mindaz, aki be tud illeszkedni az államrendszerbe, nyugodtan és békésen élhet. Később a sajtó képviselői előtt kijelentette, hogy a román-magyar megbékülésre a hatalomváltás óta nem nyílt kedvezőbb alkalom, mint most.

A közeledő választásokra való tekintettel Goga megkísérelte, hogy a Magyar Párttal ismét egységre lép

jen, mivel pártja a legutolsó parlamenti választáson még tíz százalékát sem nyerte el az országban leadott szavazatoknak. A Német Pártra biztosan számíthatott s ha a Magyar Pártot is meg tudja nyerni, ez már külpolitikai sikert is jelentett volna a tengelyhatalmak felé. A tengely vonalába illeszkedő német és magyar kisebbség uralomra segítette volna azt a román irányzatot, mely nagyobb belső forradalom nélkül Románia külpolitikájának kormánykerekét Londonból Berlin, Párisból Róma irányába kívánta átfordítani. A Magyar Párt vezetőségének nagy többsége nem akarta feladni az eddigi választásokon kilenc éve jól bevált önállóságát. Egy hónappal azelőtt a Tatareseu-féle parlamenti választáson a magyar jelöltek egyik vezérszólama éppen az volt, hogy csak önmagunkban bízhatunk, nem adhatjuk el jogainkat egy tál lencséért és nem akarunk beavatkozni a román pártok küzdelmeibe. Még ki sem nőtt a fű a magyar választási halottak sírján, még fel sem épültek a betegágyukból a magyarországi sortűzet kapott magyarok és annyi megvert és megkínzott magyar választó s máris román párt zászlója alatt indulni választásra — erkölcsileg nehezen volt elképzelhető.

A választási egyezmény megkötése előtt azonban mégsem lehetett kitérni. A kormánnyal meginduló tárgyalások folyamán a Magyar Párt olyan helyzet elé került, amelyikben *két rossz közül a kisebbiket kellett választani*. Mintsem, hogy elhidegüljenek azok, akik a romániai magyarság törekvéseit belföldön és a nagyvilág előtt is támogatták, hogy megkíméljék a magyar választóközönséget egy újabb és még véresebb választás gyötrelmeitől, inkább vállalniuk kellett a Magyar Párt vezetőinek egy olyan paktumot, ami a tömegek előtt népszerűtlen volt és aminek a becsületes megtartásában, a csucsai paktum példáján okulva, ők maguk sem hittek. Bethlen György hosszú és merev ellenállásának azonban meg volt az az eredménye, hogy a kormánynak újabb és újabb engedményeket kellett tennie s a végén olyan széleskörű megállapodás jött létre Goga és a Magyar Párt között, amire az Averescu-féle paktum óta nem volt példa. A megállapodás több szakminiszterhez intézett emlékiratból állott, amikre a miniszterelnök rávezette, hogy az abban foglalt követeléseket teljesíteni kell. A miniszterelnök végül írásba adta a Kolozsváron tervezett nagygyűlésen tartandó

beszédének a kisebbségekre vonatkozó részét, amiben az erdélyi magyarság *népszemélyiségét* is elismerte.

A Magyar Párt intéző bizottsága az elnöki tanács előértekezlete után 1938. február 10-én ült össze Kolozsváron, hogy a paktumot ratifikálja. Az ülés kezdetén a tárgyaláson résztvevő képviselőkön kívül mindenki az egyezmény ellen volt, elsősorban természetesen a magyar zsidók, akik abba a lehetetlen helyzetbe kerültek volna, hogy antiszemita pártra kellett volna szavazataikat leadniok. Igaz, hogy a magyar párti zsidók a magyar anyanyelvű zsidóság elenyésző százalékát képezték, mert az erdélyi zsidóság túlnyomó nagy többsége Trianon után nemzeti alapra helyezkedett és pártjuk több ízben a kormány oldalán heves választási harcot folytatott a Magyar Párt ellen. Az intéző bizottság végül is a pártvezetőség iránti bizalomból szótöbbséggel megszavazta a kormánnyal kötött megállapodást, aminek akkor csak a körvonalai voltak ismeretesekek előttük. Mielőtt azonban a határozatot nyilvánosságra hozták volna, Bukarestből telefonértesítés érkezett, hogy megbukott a Goga-kormány s így a paktum és a határozat tárgytalanná vált.

Goga bukását a Romániára nehezedő antant nyomással és Butenko szovjet követ titokzatos eltűnésével hozták kapcsolatba. Az is tény azonban, hogy a király egy sokkal szélesebb alapokon nyugvó és állandóbb politikai rendet akart bevezetni s ezt a költő-politikus miniszterelnöksége mellett nem tudta megvalósítani. Goga nem sokkal élte túl bukását: néhány hónap múlva agyszélhűdésben meghalt.

A királyi diktatúra és az új alkotmány.

Goga félretolása után Károly király maga ragadta kezébe a politikai hatalmat s ezt kiáltványban hozta az ország népének tudomására, bejelentve azt is, hogy a pátriárka vezetésével *pártok feletti kormányt* alakított, mely politikamentessé fogja a közéletet tenni és új alkotmányt ad Romániának. A Miron Cristea vezetése alatt álló „nagy kabinet” a liberális párt és a Vaida-féle román front embereiből tevődött össze, hat volt miniszterelnök pedig (Anghelescu, Averescu, Iorga, Mironescu, Vaida, Vaitoianu) tárcanélküli miniszteri tisztséget kapott. Külügyminisz-

ter Tatareseu, belügyminiszter Calinescu, ipar és kereskedelemügyi miniszter Argetoianu lett. Kimaradt a kormányból az ország második és harmadik legnagyobb pártja, a Nemzeti Parasztpárt és a „Mindent a hazáért” (régvi nevén Vasgárda). Maniut a király felszólította a kormányban való részvételre, ő azonban elvi és személyi kifogásai miatt nem vállalt szerepet és hosszú időre passzivitásba vonult. Zelea Codreanu, a vasgárda „kapitánya” nem kapott hasonló felszólítást. Codreanu nemsokára önként feloszlatta a vasgárdát, három hónap múlva pedig hadbírószág elé állították és tíz évi kényszermunkára ítélték Bukarestben. Végeredményben tehát az a kartell került kormányra, mely a decemberi választáson nem kapta meg a többséget, de kormányzati gyakorlatával, gazdasági erejével, kétértelmű külpolitikájával és aulikus hűségével, a pátriárka és a volt miniszterelnökök erkölcsi súlyával alátámasztva legalkalmasabbnak látszott a király terveinek keresztülvitelére.

Az új kormány egyik legelső rendeletével az addig csak részleges ostromállapotot az egész országra kiterjesztette, a közrend megvédését a katonaságra bízta és minden fontosabb büntetést és vétséget a hadbírószág hatáskörébe utalt. Február 12-én a minisztertanács megtiltotta a köztisztviselők politikai tevékenységét, intézkedett, hogy azokat a polgárokat, akiktől a papok esküt vettek be a vasgárdára, felmentsék esküjük alól, felfüggesztették a köztisztviselői szabályzatot, a bírók elmozdíthatatlanságát és az egyetemek önkormányzatát.

Az 1923. évi alkotmány az alkotmánymódosításra szigorú formaságokat írt elő. A törvényhozás két házának együttes ülésén kell elhatározni, hogy melyik szakaszokat akarják módosítani s ezután a parlament feloszlik. Az újonnan választott parlament hajthatja csak végre a módosítást tagjai kétharmadának jelenlétében, kétharmad többséggel. Erre most gondolni sem lehetett s ezért február 24-re népszavazást hirdettek, amelyen az ország képviselőválasztásra jogosult férfiai nyílt szavazással, igen-nel vagy nemmel nyilváníthatnak véleményt a február 20-án közzétett alkotmánytörvény javaslata felett. A szavazáson 4,297.581 szavazatot esett az alkotmány mellett és 5483 ellene. Az eredmény azért volt meglepő, mert amíg a december 20-i képviselőválasztáson hosszú hetek előké-

születei és kemény pártharcok után is csak 3,071.695-en szavaztak, addig február 24-én négynapos előkészület után, igaz, hogy ostromállapot mellett, az ország 4,649.163 választója közül 4,303.064 adta le szavazatát. Még különösebben hangzik az eredmény, ha tekintetbe vesszük, hogy az új alkotmány megszavazásával a választók legnépesebb kilenc korosztálya fosztotta meg önmagát szavazói jogától, mivel az új alkotmány az aktív választójog korhatárát huszonegy évről harmincra emelte fel. Aki nemmel szavazott, arról jegyzőkönyvet vettek fel. Ezekből a tényekből is látszik, hogy komoly szavazásról nem lehetett szó, még kevésbé ellenpropagandáról. Igaz viszont, hogy nagyon sokan örömmel szavazták meg az új alkotmányt, mert azt remélték, hogy ezzel a politikai pártharcoknak egyszer s mindenkorra vége szakad. A magyarság vezetői a legtöbb helyen nem szavaztak.

1938. február 27-én lépett életbe ünnepélyes formások között Nagyrománia új alkotmánya. Ha csak felületesen tekintünk végig az új alkotmány rendelkezésein, akkor is szembeötlő *a királyi jogkör kiterjesztése és a végrehajtó hatalom előtérbe állítása*, ami pedig a diktatúra kétségtelen jele. Az állampolgárok kötelességeinél kimondja az új alkotmány, hogy minden polgárnak kötelessége az ország integritásának védelmére áldozni magát. Az állampolgárságot honosítás útján többé nem lehet minisztertanácsi határozattal megszerezni, hanem csak külön törvénnyel. Bevezették a halálbüntetést és a vagyonekobzást. Kötelezővé tették az egyházi házasságot és törölték a sajtó cenzurázására vonatkozó, a régi alkotmányban foglalt tilalmat. Az új alkotmány 27. szakasza előírta, hogy a *köz hivatalok elnyerésénél tekintettel kell lenni a román nemzet többségi és államalkotó jellegére*. Törölték a régi alkotmánynak azt a rendelkezését, hogy minden törvényhez a király, képviselőház és szenátus hozzájárulása szükséges. A parlament teljesen alárendelt szerepet játszik, a király egy évben csak egyszer köteles összehívni s bármikor feloszlathatja. A király azonban törvényerejű dekrétumokat hozhat s ezeket csak utólag kell a parlamentnek ratifikálnia. A király hadat izenhet, békét köthet, politikai és katonai szerződéseket köthet a parlament megkérdezése nélkül. A parlamentet viszont rendi alapokra helyezi az új alkotmány. A választójogot később külön törvény sza-

bályozta. A mandátumok igazolását a parlament helyett a semmitűszék fogja végezni. Lényeges újítás a parlamenti felelősséggel való szakítás és a kormány ezután csak a királynak tartozik politikai felelősséggel. A megyei és községi tanácsokat kihagyták az alkotmányból, ami a kinevezett időközi bizottságok törvényesítését jelenti. Végül megszüntették az esküdtzések és a költségvetés megszavazását a szenátusnak is hatáskörébe utalták.

A kisebbségeknek semmi jót sem hozott az új alkotmány. Megint alkalom nyílt volna a gyulafehérvári pontok és a kisebbségi szerződés becikkelyezésére, ezt azonban nem lehetett az alkotmány szerzőjétől, Istrate Micescutól várni, aki mint Goga külügyminisztere nemrég Genfben kétségbe vonta a kisebbségi szerződés érvényességét, mivel az azt aláíró öt nagyhatalom közül csak Anglia és Franciaország maradt tagja a szerződést garantáló Népszövetségnek. A diktatúra a közsabadságok körének szűkítésével jár s ezt elsősorban a kisebbségek érzik meg. Az alkotmány közzététele alkalmával kiadott királyi szózat kiemelte, hogy a románokkal „azonos elbánásban fognak részesülni az egyesült Románia területén *évszázadok óta élő másfajú népek*”. Az alkotmány szövegében azonban nem találjuk meg sem a történelmi kisebbség, sem a népszemélyiség fogalmát, hanem e helyett a jogokat csak a románok számára biztosították (ez alkotmányjogi értelemben ugyan román állampolgárokat jelent) s csak a kötelességeknél mondták ki, hogy azok „faji eredetre és hitvallásra” való tekintet nélkül minden románt megilletnek.

A Magyar Párt feloszlata.

Az ország politika-mentesítése a kormányprogram m szerint tervszerűen haladt előre. A megyék élére a prefektusok helyett a rangidős csapattisztek közül ezredes-prefektusokat neveztek ki, akik katonás fegyellemmel igyekeztek pótolni a pártpolitikai közigazgatás laza hálózatát. Volt közöttük, aki „carcer”-be záratta a pontatlan jegyzőt, de olyan is akadt, aki katonás nyíltsággal közeledni próbált a magyarsághoz. A hadbíróságok lázas sietséggel ítélték a vasgárdisták felett, akiknél Codreanu elítélése olajat öntött a tűzre. De hadbíróság elé került minden

semmiségért sok száz és ezer magyar ember, akiket a fogházban épen annyira megkínóztak és úgy elítéltek, mint a gárdistákat, az új rendszer első számú közellenségeit. Különösen nagy hírre tett szert Negulescu alezredes, a kolozsvári katonai törvényszék elnöke, aki a legképtelenebb feljelentés alapján, olyan esetben is, amikor az ügyész felmentést kért, elvből börtönbe juttatott minden magyart, aki eléje került.

Az ostromállapotot elrendelő 1938 február 11-i dekrétum feljogosította a hadtestparancsnokokat, hogy rendeleteket adjanak ki s ezekben 1 hónaptól 2 évig terjedhető büntetéssel sújtsák az ellenük vétőket. A kolozsvári VI. hadtest parancsnoka február 23-i I. számú rendeletével nemcsak a politikai propagandát tiltotta meg és a társas vacsorák megtartását kötötte engedélyhez, hanem a kisebbségpolitikába is önkényesen beleszólt. Tilos a román nemzeti érzés, a hivatalos nyelv és az állami intézmények megcsúfolása. A közhivatalnokok hivatalukban csak románul beszélhetnek. Villamoson és társasgépkocsin az állomásokat csak románul szabad bejelenteni. A rikkancsok csak románul kiálthatják ki az újságokat, a plakátok és röpcédulák csak román nyelvűek lehetnek. A sajtóban helységneveket csak román nyelven szabad használni. Április 1-ig a más mint román nyelvű címtáblákat ki kell cserélni kizárólag román táblákkal és tilos a jelenlegi idegen feliratok elfedése. A kolozsvári hadbíróóság egymás után ítélte el a rendelet ellen vétőket 1 hónaptól 2 évre, ami ellen csak birtokon kívül lehetett felebbezni a bukaresti katonai semmitőszékhez, ez pedig a büntetésbe nem számította be azt az időt, amit az elsőfokú ítélet kihirdetése előtt és után a vádlott börtönben töltött.

A politikai pártok működését annyira körülzárták, hogy a Magyar Pártnak csak személyes összeköttetések útján nyílt alkalma egy-egy fontosabb kérdésben szót emelni. Gyárfás Elemér és Willer József felkereste Calinescu belügyminisztert, aki kijelentette, hogy a rendpártok folytathatják működésüket s a Magyar Pártot is *rend-pártnak* tekinti. A gyakorlat azonban erre nemsokára rácsfolt, mivel a politikai pártharcok tovább folytak s olyan általános kormányintézkedést tettek szükségessé, ami a Magyar Pártot is magával rántotta.

Március 30-án Miron Cristea átszervezte kormányát

és kihagyta belőle a volt miniszterelnököket, akiket azután királyi tanácsosnak nevezett ki az uralkodó. A koronatanácsot kifejeztették az alkotmányból s most utólag ütötték össze a volt kormányelnökökből, akiknek az volt a feladatuk, hogy a kormány felett a király szűkebb politikai környezetét alkossák és az országvezetés legsúlyosabb kérdéseiben tanácsal szolgáljanak. Királyi tanácsosok lettek Miron Cristea, Averescu és Presan marsall, Vaitoianu és Baliff tábornokok, Angheluseu, Iorga, Miromnescu, Vaida és Tatarescu volt miniszterelnökök.

A koronatanács felállításával egyidejűleg március 31-én rendelet törvény jelent meg a politikai pártok, egyesületek és csoportok felosztatására vonatkozóan. A Magyar Párt nem volt a szó szoros értelmében vett politikai alakulat, hanem a romániai magyarság védelmére létesült nemzeti szövetség. A párt nevet éppen a román kormány sugallatára vette volt fel a Magyar Szövetség felosztatása után, amikor más címen nem adtak engedélyt a magyar tömegek megszervezésére és képviselésére. Ezt azonban a kormány nem vette tekintetbe és a kisebbségi pártok felosztatását is végrehajtotta. Vidéken helyenként önként zárult be a magyar pártiroda, máshol hatóságilag pecsételték le a helyiséget, mint például Temesváron, ahol a magán-részvénytársaság tulajdonát képező Magyar Házat zárta le a rendőrség, mivel egyik részét a magyar párttagozat vette volt bérbe. A kolozsvári központi irodát is ki kellett üríteni s az iroda e sorok írójának, mint központi titkárnak, ügyvédi irodájában működött még tíz hónapig tovább.

A felosztatás ellenére a Magyar Párt Sepsiszentgyörgyön négy évre megválasztott vezetősége maradt továbbra is a magyarság képviselése. Hivatalosan ugyan nem léphetett fel a hatóságok előtt, de az elnökség és a volt országgyűlési képviselők mint magánemberek ezután is eljártak a sérelmek orvoslása érdekében és főként a hadbírószág elé mind tömegesebben hurcolt magyar emberek számára igyekeztek megszervezni a jogi és anyagi támogatást.

A pártok felosztatása után a felületen szélcsend állott be, de a föld alatt annál jobban izzottak a politikai szenvedélyek és titkos szervezetek váltották fel a felosztatott politikai pártok helyét.

A „kisebbségi statutum”.

A nemzetiségi pártok feloszlata nem oldotta meg a kisebbségi kérdést s az új rendszer is előbb-utóbb szembeállta magát az ország lakosságának több mint egy negyedet kitevő nem-román népek problémájával. A parancsuralmat Romániában a középeurópai példaktól eltérően, nem egy népi mozgalom (mint a vasgárda) valóította meg, hanem tulajdonképpen államcsiny történt és felülről lefelé kényszerítették bele az országot az új rendbe. A diktátor szerepére maga a király vállalkozott, rácáfolva arra a dinasztikus elvre, hogy a király uralkodik és nem kormányoz. Románia csak nyolcvan éve alakult meg a Havasalföld és Moldva egyesüléséből s a társadalmilag is kiforrotlan országban egyedül az alig hatvan éves uralkodó család jelent bizonyos összetartó magot, amire talán diktatúrát is lehet építeni. *Ezzel II. Károly minden felelősséget magára vállalt és a maga, sőt az ország jövőjét is egyetlen kártyalapra tette fel.*

Parancsuralmi rendszerben a nemzetiségi kérdés is új beállítást nyer. A parancsuralom nem zárja ki, de nagyon megnehezíti a kisebbségi jogok érvényesítését, mivel ott, ahol a közszabadságok általában erős korlátozás alá esnek, a kisebbségeknek alkotmányos államban biztosított jogai privilégiumoknak tűnnek fel. Román kormányférfiak gyakran válaszolták azt a magyarság képviselőinek, hogy nem adhatnak több jogot a magyaroknak, mint amennyivel a többségi nép rendelkezik. Ezzel szemben a parancsuralmi rendszernek az az előnye is megvan a kisebbségi kérdés megoldása szempontjából, hogy nincs látható ellenzéke. A nemzetiségi kérdés a liberális Romániában a pártharcok keresztjébe került. Ha a kormánypárt a kisebbségeknek kedvező intézkedést tett, az ellenzék és sajtója rögtön rásütötte a hazaárulás bélyegét. Elég itt hivatkozni a Boila-féle nyugdíjtörvényre, vagy Lamandi nyilatkozatára. A parancsuralomnak nincsenek ilyen gátlásai, az ellenzék legfeljebb suttoghat, ha a kormány a kisebbségi kérdés megoldásához nyúl s ha a parancsuralmi államférfiakban elég felelősségérzés van, akkor sokkal bátrabban és fesztelenebből nézhetnek szembe a népkisebbségek súlyos kérdéseivel. Károly királynak régi terve volt, hogy a kisebbségi kérdést nyugvó-

pontra juttassa. Először is gazdát keresett, akire a kérdés tanulmányozását és a megoldásokra való javaslattevőként rábízhatja. Ezért a hivatalos lap 1938 május 4-i számában rendelettörvényt tett közre, mely a kultuszminisztérium kisebbségi ügyosztályát a miniszterelnökségre helyezi át és főkormánybiztossági rangra emeli. Egy negyedévvel később pedig a hivatalos lap augusztus 4-i 178. számában megjelent a főkormánybiztosság működési szabályzata és az 1.750 bis számú minisztertanácsi napló a főkormánybiztosság működésének irányelveiről. A törvény, utasítás és napló együtt mint „kisebbségi statutum” ment át a köztudatba, bár itt nem beszélhetünk statutumról, mivel a kisebbségi jogokat pontosabb és részletesebb megfogalmazásban a minisztertanácsi napló tartalmazza, az pedig a román alkotmányjog szerint nem képez jogszabályt, hanem csak a hatóságoknak szolgál útmutatásul.

Az úgynevezett kisebbségi statutum *a magyarság felelős vezetőinek közreműködése nélkül jött létre*. Igaz, hogy Vaida-Voevod volt miniszterelnök Demeter Béla hírlapíró útján a magyar egyházi és társadalmi vezetőférfiaknál tájékozódott a magyarság kívánságai felől és a püspökök, valamint gr. Bánffy Miklós volt magyar külügyminiszter és dr. Szász Pál az Erdélyi Gazdasági Egyesület elnöke részletes emlékiratokban fejtették ki álláspontjukat a romániai magyar kérdésre vonatkozóan. A Magyar Párt vezetői ilyen megkeresést nem kaptak. Ezek az emlékiratok és megbeszélések különben is egészen általános keretben zajlottak le s ha a „kisebbségi statutum” az itt felmerült követeléseket teljesítette volna, akkor Európa legmodernebb törvénykönyvének kellett volna lennie. A kisebbségi főkormánybiztosság működési szabályzata és az erről szóló minisztertanácsi napló nagyrésztben Păclișeanu Zeno kultuszminiszteri tanácsos munkája, aki a főkormánybiztosi szerepet is betöltötte Dragomir Silviu kolozsvári egyetemi tanárnak augusztus 4-én történt kinvezéséig. Hogy a „kisebbségi statutum” tulajdonképpen a külföldnek szólt, az abból is kitűnik, hogy a minisztertanácsi napló csak a hivatalos lapban jelent meg s a cenzura hosszú ideig megtiltotta közlését úgy a többségi, mint a kisebbségi sajtóban. Hivatalos körök ezt azzal indokolták, hogy nem akarták izgatni a közvéleményt a kisebbségi kérdéssel. A román sajtó ezzel szemben leszögezte, hogy a statutum nem tar-

talmaz újításokat, Pamfil Şeicaru pedig feleslegesnek minősítette, mivel a kisebbségeknek úgymond — különben is kitűnő dolguk van Romániában. A külföldi sajtó viszont azonnal értesült a minisztertanácsi naplóról és a határokon túl a román propaganda úgy igyekezett beállítani a kérdést, mintha a kisebbségek helyzetét teljesen új alapokra helyezték volna Romániában és merész újításról volna szó. Azt is hangoztatta a kormány hivatalos sajtónyilatkozatában, hogy a nemzetiségi kérdés rendezéséhez külső kényszertől függetlenül, saját elhatározásából fogott. A statutum pedig nem sokkal azután jelent meg, hogy Tatarescu Angliában járt kölcsönért és az angol kormány Runciman lordot a felbomló Csehszlovákiába küldte tanulmányútra. Az események sorrendjéből a következőket lehetne önként adódnak.

Milyen céllal létesült tehát a kisebbségi főkormánybiztosság? A főkormánybiztosság feladatait és hatáskörét a létesítéséről szóló törvény és végrehajtási utasítás a következőképpen határozza meg:

1. Ellenőrzést gyakorol a felett, hogy a különböző törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket az állam keretében a kisebbségekkel szemben hogyan alkalmazzák;
2. valahányszor szükségesnek találja, közbelép ezen intézkedések egységes és pontos alkalmazása érdekében;
3. tanulmányozza azokat a kérdéseket, amelyeket az állami törvényhozás a kisebbségek tekintetében felvet és az illetékes hatóságoknak a közérdek szempontjából hasznos megoldásokat javasol. A főkormánybiztosság szerves kapcsolatot fog fenntartani a közhatóságokkal s e célból az illetékes hatóságok ki fogják kérni a főkormánybiztosság véleményét mindazon intézkedésekre vonatkozóan, amelyeket a kisebbségeknek az állam keretében való életével kapcsolatban tenni szándékoznak. A közhatóságok viszont felvilágosításokkal fognak szolgálni és a főkormánybiztosság rendelkezésére fogják bocsátani mindazt a dokumentációs anyagot, amire ennek hivatása gyakorlása közben szüksége lehet. De állandó kapcsolatban fog állni a főkormánybiztosság a miniszterelnökkel, akinek az útján és csak az ő útján terjeszthet javaslatokat az egyes szakminisztériumok elé, sőt a miniszterelnök a

minisztertanácson való részvételre is meghívhatja a kisebbségi fő kormánybiztost valahányszor ott olyan kérdések megvilágítására kerül sor, amelyek a faji, nyelvi, vagy vallási kisebbségeket érdekelhetik. A fő kormánybiztosság ügyosztályokra oszlik s a vezető tisztviselőknek és referenseknek ismerniök kell annak a kisebbségnek a nyelvét, amelyik hivatalukhoz tartozik. A fő kormánybiztosság költségeit a miniszterelnökség költségvetéséből fogják előirányozni.

A kisebbségi fő kormánybiztosság hatásköre tehát a nemzetiségi kérdés minden vonatkozására kiterjed, de ezen a széles munkamezőn csak adatgyűjtő és ellenőrző hatásköre van. Közbeléphet ugyan a kisebbségekre vonatkozó törvények pontos végrehajtása érdekében, de javaslatokat az egyes minisztériumoknak csak a miniszterelnök útján tehet. Később a kisebbségi fő kormánybiztosság — bár szervezeti törvény nélkül — a kisebbségi minisztérium nevet vette fel, Dragomir fő kormánybiztos pedig mint kisebbségi miniszter, belépett a kormányba.

A kisebbségekre vonatkozó anyagi jogi intézkedéseket a fő kormánybiztosság működési szabályzata és az idézett minisztertanácsi napló foglalja magában. A szabályzat semmi újat sem tartalmaz, csak az alkotmány három cikkét és a párisi kisebbségi szerződés öt szakaszát ismétli meg. Újítást csak az augusztus 4-i minisztertanácsi napló hoz, de ennek inkább csak erkölcsi súlya, mint kötelező ereje van s különben is a kisebbségi problémák aránylag szűk területét öleli fel. Mégis huszonkét év alatt ez volt az egyetlen kísérlet, amikor a kormány a kisebbségi szerződés elvont rendelkezéseit gyakorlati formába igyekezett öltöztetni és a nemzetiségi kérdés törvényszerű megoldására lépéseket tett.

A huszonnyolcszakaszos minisztertanácsi napló az érvényben levő törvényekre hivatkozva, az egyes minisztériumok és a kisebbségi fő kormánybiztosság számára a következő irányelveket szögezte le.

Iskolai téren elismeri a kisebbségi állampolgároknak azt a jogát, hogy a magánoktatási törvény keretei között iskolákat és felekezeti intézményeket tartsanak fenn. Ezeket az állam anyagilag támogatni fogja — ami addig csak egyszer fordult elő, — s a 14%-os községi iskolasegélyből

is részesedni fognak, ennek a nehézségeit viszont szintén ismertették, különösen mióta ismét az iskolák „szükségletei”-hez mérten osztották szét az erre előirányzott összeget. A napló megígérte, hogy a folyamatban levő iskolai nyilvánossági jog iránti kéréseket el fogják intézni, mivel e nélkül az iskolák csak félmunkát végezhetnek. Elvi jelentőségű az 5. szakasznak az az intézkedése, hogy egyedül a szülőnek vagy gyámnak áll jogában a gyermek nemzetiségét megállapítani, akit szabadon beíráhatnak bármelyik felekezeti vagy az állam iskolájába. Ennek következtében a névelmezések száma a következő években tényleg alább hagyott. A vasárnapi iskolák és ifjúsági egyesületek szabadon működhetnek. A felekezeti vallástanárok tovább taníthatnak a kisebbségi teológiai akadémiák által kiállított diplomájuk alapján, de állami képesítő (capacitate) vizsgát nekik is kell tenniük, amire azonban sohasem került sor. A bakkalaureátusi bizottságokban a napló olyan tanárok kinevezését ígéri, akik a kisebbségi tanulókat az anyanyelvükön tanult tantárgyakból anyanyelvükön vizsgáztathatják le.

Egyházi téren a napló a történelmi kisebbségi egyházak önkormányzatát biztosítja és megtiltja a közigazgatási hatóságoknak, hogy az istentisztelet kérdéseibe beavatkozzanak. Ez a tiltó rendelkezés önmagában is eléggé bizonyítja, hogy ilyen beavatkozások történtek. A lelkészek felekezetre való tekintet nélkül azonos államsegélyt fognak kapni, ami a román uralom utolsó évében hozzávetőlegesen be is következett.

A *nyelvhasználati kérdést* a napló részletesen szabályozta. A községi tanácsban szabad magyarul beszélni, — kár, hogy a hátralevő két év alatt nem választottak egyetlen községi tanácsost sem! A románul nem tudó kisebbségi polgárok anyanyelvükön is adhatnak be a községi előljáráshoz kérvényt. Ezt a jogot sem vette senki sem igénybe, mivel a kéréshez hiteles román fordítást kellett csatolni, ami többre kerül, mintha a kérést egyenesen román nyelven íratnák meg. A sajtóban ismét használhatók a magyar helységnevek s ezt a cenzura egy darabig el is tűrte, majd ismét eltiltotta a magyar elnevezések használatát. A családneveket eredeti formájukban kell írni, a bíróságoknál pedig könnyítéseket kell tenni, hogy az ügyvéd nélkül megjelenő és románul nem-tudó peres

felek anyanyelvükön védhessék meg érdekeiket. Miután az egész országban minden magyar vagy kétnyelvű felírású címtáblát át kellett festeni román nyelvűre, a napló megengedte, hogy az ilyen feliratok magyar és román nyelven, egyenlő nagyságú betűkkel készíttessenek el. Nem sokan verték magukat újabb költségbe címtáblájuk visszafestésével, annál kevésbé, mert a magyar cégtáblákat eltiltó hadtestparancsnoksági rendeletek továbbra is érvényben maradtak, s az ellenük vétőket fogházbüntetéssel sújtották.

A *közigazgatás terén* a napló kimondotta, hogy a kisebbségi községek tisztviselőinek ismerniök kell az illető kisebbség nyelvét. Ezzel szemben a vezérkar utasítására a magyar jegyzőket, vasutasokat és postásokat tömegesen helyezték át az ókirályságba, onnan pedig magyarul nem tudó románokat hoztak helyükre. Azokban a községekben, ahol a kisebbségek „jelentős arányban” laknak, a bírót vagy helyettesét közülük fogják kinevezni, ami helyenként meg is történt, de a magyarság vezetőinek megkérdése nélkül.

Az a tény, hogy valaki kisebbséghez tartozik, nem képez akadályt valamely közhivatal betöltésénél, — ezzel szemben viszont már az alkotmány kimondotta, hogy a hivatali állások betöltésénél a románokat kell előnyben részesíteni. Az a köztisztviselő, aki román állami iskola által kiállított diplomával rendelkezik, nem állítható román nyelvvizsgára, sem pedig azt nem lehet még egy nyelvvizsgára kötelezni, aki egyszer már sikerrel vizsgázott le a román nyelvből. Ha ez a rendelkezés idejében jön, akkor sok magyar családot menthetett volna meg a pusztulástól. Így azonban csak egy szinte egészen lejárt folyamat állított meg, a nélkül, hogy a magyar köztisztviselőknek azon a túlnyomó többségén segített volna, akiket többszöri nyelvvizsga után már elbocsátottak állásukból.

A napló képviselőket ígér a történelmi kisebbségeknek a kereskedelmi és ipar, mezőgazdasági és munkakamarákban, amelyeknek az állandó időközi bizottságaiban csak fehér hollóként szerepelt magyar tag. A kisebbségi bankok és szövetkezetek a napló szerint a románok hasonló vállalataival azonos feltételek mellett működhetnek. Ez a gyakorlatban a banktörvény és az 1938. június 23-i szövetkezeti törvény megerősítését, vagyis a szövetkezetek államosítá-

sát jelenti. Az új törvény ugyanis minden szövetséget a Nemzeti Szövetségi Intézetbe kényszerített bele, ennek viszont a hatásköre kiterjedt a szövetségek egyesítésére, sőt likvidálására is. A magyar szövetségi központok (a kolozsvári Gazdasági és Hitelszövetségek Szövetsége és a nagyenyedi Hangya) fennmaradtak ugyan, de kilenc igazgatósági tagjuk közül a közgyűlés ezután csak ötöt választ, négyet pedig, valamint a központi szövetségi igazgatót, a nemzetgazdasági minisztérium nevezi ki. Amíg tehát a román szövetségeknél a Nemzeti Szövetségi Intézet gyámsága fokozott állami támogatást jelentett, addig a magyar szövetségek munkáját egészen megbénította az új törvény és magyar nemzeti gazdaságpolitikát ilyen keretek között többé nem lehetett folytatni.

A napló végül elismeri a társadalmi egyesületek zászló és jelvényhasználati jogát. A magyar intézmények közül az Erdélyi Múzeum Egyesület, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum és a marosvásárhelyi Teleki könyvtár helyzetének méltányos rendezését helyezi kilátásba. A két utóbbi intézmény jogi helyzete nem volt vitás. Az Erdélyi Múzeum Egyesület, gr. Mikó Imre egyik nagy-szerű, alkotása, gyűjteményeit, könyvtárát és levéltárát a kolozsvári tudományegyetemnek adta bérbe még magyar uralom alatt s mivel az egyetem igényt támasztott e nagyértékű kultúrkincsekre, tárgyalások indultak meg, hogy miként lehetne az Erdélyi Múzeum Egyesületet kártalanítani. A tárgyalások azonban a bécsi döntésig semmi eredményre sem vezettek. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, Erdély Széchenyiének e másik nagy alkotása, a napló szerint szabadon működhet. Az EGE, később EMGE dr. Szász Pál elnökké választása óta nagy lendületet kapott és a nagy és középbirtokosok egyesületéből fokozatosan a romániai magyarság háromnegyedét kitevő kizsgatársadalom erős vára lett,

A romániai nemzetkisebbségek kérdéskomplexumából ezeket a részleteket szabályozta a kisebbségi főkormánybiztosság működéséről szóló minisztertanácsi napló.

Amint láthattuk, a napló sem mint jogi alkotás, sem pedig mint kisebbségpolitikai cselekedet, nem hozta közelebb a romániai magyar kérdést a gyökeres megoldáshoz. Az úgynevezett statutumot senki sem tekintette tételes jogszabálynak s így ez nemcsak a vele ellentétben álló törvé-

nyek hatályát nem szüntette meg, hanem egyszerű hadtestparancsnoki rendeletek is elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy egyes rendelkezéseit felfüggeszék. A kisebbségi politikára pedig már nem gyakorolhatott döntő befolyást, mivel azon a szűk területen is, amit felölelt, a húszéves román uralom olyan pusztítást végzett, hogy a napló 1938-ban csak az *eső utáni köpönyeg* szerepét töltötte be.

Az új rend alaptörvényei.

Romániában minden kormány igyekezett minél több törvényt hozni és a meglevőket módosítani, ami lehetlenné tette a jogbiztonságot és a szerves fejlődést. A parlamentarizmus korában a törvényhozás két házának teljesítőképesége bizonyos korlátokat szabott a törvénykezési láznak. Mióta azonban a törvényeket nem a parlament szavazta meg, hanem királyi rendeletek útján jöttek létre, a törvényalkotás kilépett addigi amúgy is széles medréből s hullámai összecsaptak a hatóságok és a jogkereső közönség feje felett. A királyi diktatúra jobban megvastagította a Corpus Jurist, mint bármelyik előző kormány, annál is inkább, mivel az állam minden egyes intézményét az új alkotmány szellemében kellett rövid időn belül áthangolni. Ezek közül csak a három legfontosabbra, a közigazgatás átszervezésére, a hivatásszervek felállítására és az állampárt megalakulására mutatunk rá, mivel ezek képezik annak az új államigazgatásnak az alapjait, amelyben a magyarságnak is el kellett helyezkednie.

Az augusztus 14-i *közigazgatási törvény*, Calinescu Armand alkotása, azzal a céllal készült, hogy megszüntesse a közigazgatási törvénykezés anarchiáját (a törvény kimondja, hogy két évig nem módosítható) és mentesítse az államigazgatást a politikumtól. E két alapelvből kiindulva, az indokolás a törvény újításait így foglalja össze:

„a közigazgatás decentralizálása és a közigazgatási központok szétosztása, a közigazgatási érdekeknek egyes, a központi hatalom által kinevezett szervekre való ruházása, amelyeknek a közigazgatási decentralizáció tekintetében a választott tanácsok, a közigazgatási központosítás tekintetében pedig a hivatalnokok

tanácsai vannak segítségére; a közigazgatásnak szakemberek kezébe helyezése pontosan megállapított hatáskör és hierarchia szerint, különös gond az építkezésre és urbanizmusra; komolyan megszervezett közigazgatási ellenőrzés és gyámság; a törvényegységet őriző közigazgatási bírászkodás”.

Ennek megfelelően a törvény ara országot tíz tartományra osztja, amelyeknek az élén egy-egy királyi helytartó áll, alminiszteri rangban. A tartományok beosztása mindenütt keresztezi a történelmi határokat és úgy állítja össze a benne levő megyéket, hogy a románság túlsúlyát mindenütt biztosítsák. Kolozs, Bihar, Szolnok-Doboka, Szilágy, Szatmár, Máramaros és Beszterce-Naszód megyék együtt Szamos tartományt alkotják Kolozsvár székhellyel; Alsó-Fehér, Torda-Aranyos, Maros-Torda, Csík, Udvarhely, Fogaras, Nagy- és Kisküküllő, valamint Szeben megye együtt a Maros tartomány elnevezést kapta Gyulafehérvár székhellyel, ami nem is fekszik a vasúti fővonal mellett és a Székelyföldről alig megközelíthető; Temes-Torontál, Arad, Krassó-Szörény és Hunyad megye pedig a temesi tartományt alkotja Temesvár székhellyel. A legsérelmesebb ellenben az volt, hogy Brassó és Háromszék megyét a havasalföldi Bucegi tartományhoz csatolták, melynek Bukarest volt a székhelye s így teljesen kikapcsolták az erdélyi medence gazdasági és földrajzi egységéből, képviselőhez pedig csekély számarányánál fogva az ország legnépesebb tartományában sem gazdasági, sem politikai téren sohasem juthatott. Annak, hogy a tartományi székhelyen sok ügyet el lehetett intézni, meg voltak a maga előnyei. A tulajdonképeni helyi önkormányzat azonban megszűnt, mert a megye elvesztette jogi személyiségét, a községet pedig a kinevezett bíró vezeti, a gyakorlatban tanács nélkül. Ezért csak elméleti jelentőségű az a kedvezmény, hogy ahol kisebbségi felekezet van többségben, ott ennek a lelkésze is hivatalból községi tanácsos, sőt a 41. szakasznak az a rendelkezése sem nyerhetett alkalmazást, hogy a tanácsban magyarul is fel lehet szólalni. A kisebbségi többségű községekben a bírónak az illető kisebbséghez tartozónak kell lennie, — ezt az intézkedést, mint már említettük, nagyon szórványosan hajtották végre. A magyar községeket is közelről érintette a tör-

vénynek az a rendelkezése, hogy az úgynevezett kiegészítő pótadókat csak egészen kivételes esetben s a belügy- és pénzügyminisztérium jóváhagyásával szabad kivetni, közmunkára pedig csak elemi csapásból kifolyólag és útjavítás céljából, legfeljebb öt napra lehet évente behívni a lakosságot. A pótadó és a közmunka a vidéki kiskirályok kezében mindig a magyar falusi lakosság sanyargatásának legkipróbáltabb eszköze volt.

Október 12-én megjelent a *céhtörvény* azzal a céllal, hogy az új alkotmány által megjelölt hivatásszerveket ipari és kereskedelmi téren felállítsa. A törvény tartományonként céhekbe (breszlák) tömöríti a munkásokat, magántisztviselőket és iparosokat, akik felett a céhek szövetsége áll. Kéthónapos határidőt szabott a szakmai csoportoknak, szövetségeknek vagy szindikátusoknak, hogy a törvény előírásai szerint átalakuljanak és jogi személyiségük elismerését a munkaügyi minisztériumtól kérjék. A céhtörvény elsősorban a nemzeti gondolkozású magyar kisiparosságra nézve volt sérelmes, mely a városokon a magyarság legerősebb oszlopa volt. Amint már említettük, az 1884. évi magyar ipartörvény által létesített ipartestületeket már az 1936. évi ipartörvény feloszlatta és vagyonukat a több megyét felölelő munkakamarák kisipari osztályának adta át. A céhtörvény most egy lépéssel tovább ment s csak az erdélyi román iparos egyesületek szerzett jogait ismerte el, tehát már a magyar iparos egyesületek és otthonok jogi helyzete és vagyona is e törvénnyel kérdésessé vált.

December 16-án váratlanul rendelet törvény jelent meg az állam egyetlen politikai szervezetének, a *Nemzeti Újjászületés Frontjának* megalakulásáról. A Front célja „a nemzeti lelkiismeret mozgósítása, együttérző és egységes román tevékenység megvalósítása, az állam konszolidálása és a haza előrehaladása érdekében”. Tagja lehet minden nagykorú román. A parlamenti, községi és szakmai választásokon csak a Front állíthat jelölteket és a Fronton kívül minden politikai tevékenység tilos. A Front szervezetét tárgyaló végrehajtási utasítás 6. szakasza kimondotta, hogy „a Frontba beiratkozott etnikai kisebbségek saját alosztályaik keretében érvényesíthetik mindazokat a jogukat, amelyeket az életben levő törvények biztosítanak számukra”.

A fronttörvény megjelenése előtt különös politikai események játszódtak le Romániában. A bécsi döntés után egy héttel, mely a Felvidék egy részét visszajuttatta Magyarországnak, György angol király bejelentette a parlamentben, hogy Károly király látogatást fog tenni Londonban. A román uralkodó a trónörökösrel együtt november 15-én érkezett az angol fővárosba, majd Belgiumot látogatta meg és utána Párisban tárgyalt néhány napot. Ezek után eredeti programjától eltérően visszajövet kiszállott Hitler vezér és kancellárnál, ami Párisban és Londonban nagy port vert fel. Hazaérkezésekor értesült a király arról, hogy Kolozsváron azelőtt való napon vasgárdista diákok merényletet követtek el Stefănescu-Goanga egyetemi rektor ellen. A golyók csak a rektort kísérő detektívet ölték meg s Goanga később csodával határos módon felépült. A kormány hasonló retorziókhöz folyamodott és a fogházban levő Zelea Codreanut tizenhárom társával együtt november 29-ről 30-ra virradó éjjel teherautóval egy Bukarest környéki erdőbe szállíttatta s ott csendőrökkel meggyilkoltatta. Másnap a lapok közölték, hogy Codreanut és társait „szökés közben” lelőtték. Ugyancsak szökés ürügyével legyilkoltak törvényes eljárás és ítélet nélkül több vasgárdistát, akik a Goanga gyilkossággal kapcsolatban gyanúsak voltak. Az elfogott vasgárdistákon pedig kipróbálták a modern inkvizíció minden eszközét.

Ilyen véres események után jelent meg a fronttörvény, mely a sokpárt rendszer helyébe az egységpárt vagy állampárt alapjait vetette meg azzal a céllal, hogy ennek keretében egyesítse Románia minden konstruktív politikai erejét. Az összeesküvő szélső jobboldali és a suttogó baloldali ellenzékekkel azonban a front nem tudta felvenni a versenyt s így csak azokat a politikusokat tömörítette, akik kiábrándultak a pártharcokból, okultak a csehszlovákiai bomlási folyamaton és a válságos időben a király mellé álltak. A román tömegek előtt sohasem tett nagy népszerűsége szert a felülről létrehozott front tarka egyenruháival, mivel a tömegek szeretik azt a látszatot, mintha az eseményeket, alulról felfelé, ők irányítanák. A front sohasem vált népmozgalommá, hanem csak a köztisztviselők szabadidőmozgalma lett, *erő és öröm nélkül*.

Az ország politikai élete azonban lassan mégis meg-

indult s a kisebbségek besorozása a front kereteibe is időszerezévé vált. Most már a kormány kereste a módot és alkalmat arra, hogy az állampárt részére a magyar néptömegeket is megnyerje.

Belépés a Nemzeti Újjászületés Frontjába.

A romániai magyarság politikai történetének legtöbbször vitatott fejezetéhez érkeztünk akkor, amikor felmerült a kérdés: hogyan illeszkedik be a magyarság a rendi Románia totálisan nemzeti kereteibe? A román kormány — amint már említettük — nem akart a Magyar Párt vezetőivel tárgyalni, bár Gyárfás Elemér és Willer József a Bethlen György megbízásából emlékiratban hozták a miniszterelnök tudomására, hogy a magyarság nemzeti képviselésének kialakítása érdekében tervezett tárgyalásoknál „mi és barátaink mindenkor rendelkezésére állunk és felajánljuk jó szolgálatainkat a minket érdeklő kérdések megoldása céljából.” A román kormány a maga elutasító álláspontját azzal indokolta, hogy nem szándéka a régi pártkeretek felújítása, mert ezáltal a többségi pártok felé is veszélyes precedenst teremtené, már pedig az új alkotmány az ország politikai képviselését nem pártokra, hanem hivatásszervekre építette fel. Különben is a Magyar Párt a román kormányok mindenkor álláspontja szerint egy zártkörű és osztályérdekeket szolgáló társaság, mely nem képviseli a magyar néptömegeit, akik a román uralommal meg vannak elégedve. A Magyar Párt vezetősége ezzel szemben arra hivatkozott, hogy őt a sepsiszentgyörgyi nagygyűlés négy évre választotta meg, tehát kizárólag ő képviselheti az erdélyi magyarságot. A Magyar Párt eredetileg Magyar Szövetség volt s csak ennek betiltása után, a román kormány tanácsára vette fel a párt nevet, de így is mindig hangsúlyozta, hogy nem foglalkozik napi politikával, hanem a magyarság egyetemes népi érdekeinek védelméért harcol. Ha tehát román pártpolitikusat is felvesznek, sőt nagy gaudiummal fogadnak a frontban, akkor teljesen alaptalan a kormány visszautasító magatartása azokkal a magyar vezetőférfiakkal szemben, akik sohasem voltak pártpolitikusatok.

Már Goga rövid kormányzása óta mind nagyobb be-

folyásra tett szert a román kormánynál *Bánffy Miklós* volt magyar külügyminiszter és a Bethlen Györgyöt az Erdélyi Gazdasági Egylet elnöki székében felváltó *Szász Pál*. Bánffy Miklós az erdélyi magyar politikai életben mindeddig nem vehetett tevékeny részt, mert csak tíz évvel a román állampolgárság megszerzése után nyerte el politikai jogait Romániában. Mint a református egyház főgondnoka, az „Erdélyi Helikon” írói csoport szellemi vezetője és a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank igazgatósági elnöke azonban kivételes helyet biztosított magának az erdélyi közéletben. Egyéniségének ritka sokoldalúsága, minden iránt érdeklődő rugalmas szelleme, amellyel otthonos volt a gazdasági és társadalmi életben éppen úgy mint az irodalomban és művészetben, de még inkább nagy politikai multja a román kormány előtt is értékessé tette nevét, főként mióta a Magyarországhoz való közeledés gondolata állandó napirendre került. Szász Pál sokáig csak közgazdasági téren, mint a petrozsényi szénbánya r.t. igazgatósági tagja működött, később pedig a nagyenyedi Bethlen kollégium választotta főgondnokává. 1936 óta munkásságának legnagyobb részét az Erdélyi Gazdasági Egyesületnek szentelte, amit sikerült teljesen új alapokra helyezve mintegy negyvenezer taggal a magyarság legvirágzóbb népszervezetévé tennie. Amikor az új alkotmány a közélet foglalkozási ágak szerinti csoportosítását bevezette, a magyar gazdatársadalom jelentős része már megszervezve vonult fel az EGE zászlója mögött. Ez a „politikamentes” gazdavédelem román részről elismerést váltott ki és dr. Szász Pált a király is szívesen hallgatta meg, amikor egy ízben ilyen irányú terveiről beszélt. De megnövekedett a Magyar Párt feloszlata óta az egyházak politikai súlya is. Miként a hatalomváltás utáni években a képviselet nélküli magyarság egyedüli elismert képvisellete sokáig a Nagy Károly—Mailáth Gusztáv Károly és Ferencz József triumvirátus volt, úgy most is az erdélyi egyházfők kerültek a román kormány érdeklődésének előterébe. Nagy Károly református püspök korai halála és Makkai Sándor Magyarországra távozása után *Vásárhelyi János* volt magyar párti képviselő került a legnagyobb magyar egyház püspöki székébe, aki ebben a minőségben a szenátus egyetlen hivatalbóli magyar tagja lett. Mailáth püspök visszavonulása és Vorbuchner

Adolf halála után *Márton Áron* költözött be a gyulafehérvári püspöki rezidenciába s a fiatal, háborúviselt székely püspök erős jelleme és magyar érzése a más felekezetűek előtt is tiszteletet parancsolt. A pátriárka korú Ferenc Józsefet dr. Boros György követte Dávid Ferenc szószékén, majd visszavonulása után dr. *Varga Béla* filozófiatanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, lett az unitárius püspök. Bánffy Miklós és Szász Pál állandó kapcsolatot igyekezett fenntartani a három püspökkel s hozzájuk állott közelebb az a vásárhelyi találkozóból visszamaradt ifjúsági csoport, mely az egyházak és társadalmi szervezetek felett álló Magyar Szövetség megalkotását sürgette s akik közül Albrecht Dezsőt és Teleki Ádámot később a Dragomirral folytatott tárgyalásokba is bevonták.

A fronttörvény megjelenése után a romániai németiség tárgyalásokat kezdett a kormánnyal a német népcsoport egységes belépésére vonatkozóan, ami rövidesen meg is történt. Közben hivatalos nyomásra a magyar köztisztviselők, papok, tanárok, tanítók, iparosok és kereskedők, akiknek megélhetése közvetve vagy közvetlenül az állami hatóságoktól függött, szintén beléptek a frontba és bekenyszerítették helyenként a magyar falu népét is. Az a veszély fenyegetett tehát, hogy a magyarság csoportonként előbb-utóbb beiratkozik minden ellenszolgáltatás nélkül a frontba s végül csak a vezetők fognak kívül maradni, a nélkül, hogy a belépés ellenében engedményeket tudtak volna kapni a kormánytól. Azt egyébként mindenki kénytelen volt elismerni, hogy a román nemzeti célokat szolgáló frontba mégis *be kell lépni*, mert csak így jut be a magyarság ismét az alkotmány sáncaiba. A kint maradók törvényen kívüli állapotba kerültek és nemcsak politikai jogukat veszítették el, hanem foglalkozásukat sem gyakorolhatták zavartalanul tovább.

Ebben a kényszer-helyzetben indultak meg a tárgyalások Dragomir Silviu és a magyarság társadalmi, gazdasági és egyházi vezetői között. Ez utóbbiak azonban nem vállalhatták egymagukban a felelősséget s ezért nem voltak hajlandók mindaddig érdemi tárgyalásokba bocsátkozni, amíg a Magyar Párt vezetőit is be nem vonják a megbeszélésekbe. A Magyar Párt vezetősége, melynek mandátumát az illetékes magyar tényezők is elismerték, még mindig azon az állásponton volt, hogy a döntés joga

kizárólag őt illeti. Ennek ellenére vállalta, hogy a Dragomirral és később Calinescu belügyminiszterrel folytatott tárgyalásokba bekapcsolódjék s így a Magyar Párt részéről a tárgyaló csoport Bethlen György, Gyárfás Elemér, Jakabffy Elemér, Pál Gábor és Túri Kálmánnal bővült ki. A magyarság képviselői előadták Dragomir főkormánybiztosnak népünk panaszait és sérelmeit, amiket később Calinescu helyettes miniszterelnök is meghallgatott és legnagyobb részükre orvoslást ígért. A kormány azonban elzárkózott attól, hogy a frontba való belépést e sérelmek orvoslásától tegye függővé és mindössze annyit volt hajlandó írásba adni, hogy a magyarság a front vezetőségében, valamint a szakkamarákban képviselőhez jut, gazdasági, társadalmi és kulturális érdekeinek ápolására pedig külön népszervezetet alakíthat.

1939. január 14-én elvi megegyezés jött létre a tárgyaló felek között. Január 17-én írta alá a megállapodást Bukarestben Bethlen György és Gyárfás Elemér a Magyar Párt részéről, továbbá Bánffy Miklós és Szász Pál, a kormány képviselőjeként pedig Calinescu belügyminiszter. A megállapodás szövege mutatis mutandis szószerint megegyezik azzal az egyességgel, amit a kormány azelőtt a német és azután a bolgár kisebbséggel kötött. Első pontja szerint a magyarok testületileg belépnek a frontba s ennek keretében a városi és falusi községekben külön osztályokat létesítenek. Ezek a front-tagozatok a Legfelsőbb Nemzeti Tanácsban tíz, a front Igazgatóságában pedig egy taggal képviseltetik magukat. A második szakasz előírja, hogy a magyarok szakmai szervezetei szintén testületileg lépnek be a meglévő és létesítendő általános szakmai alakulatokba s ez utóbbiak vezetőségében megfelelő képviselőhez jutnak, A harmadik szakasz a politikai megnyilatkozások mellett lehetőséget nyújt arra, hogy a magyarok egy összefogó kulturális, gazdasági és társadalmi célkitűzésű szervezetbe tömörüljenek.

A frontba való belépésnek ilyen formáját tehát a magyarság egész képviselőlete elfogadta és a Magyar Párt megbízottai is aláírták. Amikor ezt kiáltványban a magyar tömegek tudomására hozták és felszólítottak minden nagykorú magyart, hogy lépjen be a frontba, a kiáltvány első aláírójaként Purgly László, a magyar evangélikus szuperintendencia főgondnoka, Magyarország kormány-

zójának sógora szerepelt. A magyarság legszélesebb rétegei megértették ezt a gesztust és majdnem minden egyes magyar ember beiratkozott a Nemzeti Újjászületés Frontjába.

A Magyar Népközösség megalakulása.

A kényszerítő körülményektől eltekintve, a magyarság azért vállalta a román front magyar tagozatába való belépést, mert ennek ellenszolgáltatásként olyan társadalmi szervezet létesítésére nyert jogot, mely a Magyar Szövetség örökébe léphetett. Az egyességokmány harmadik pontja elismeri a romániai magyar kisebbség népi személyiségét és lehetőséget nyújt az ostromállapot hosszú éveit alatti széthullott magyarság megszervezésére.

Ha a frontba való belépés egységesen is ment, a népi szervezet megalakítására vonatkozóan eltértek a nézetek. Calinescu Dragomirt bízta meg, hogy ezt a kérdést a magyarság vezetőivel tisztázza. Bethlen Györgynek az volt az álláspontja, hogy *oktrojált* jellegű szervre nincs szükség, ennél már az is jobb, ha semmilyen sem engedélyeznek. A politikusok kizárását sem tartotta helytállóknak, mivel ezt az elvet szerinte sem a németekkel, sem a románokkal szemben nem alkalmazták. De azt is felajánlotta Dragomirnak, hogy ha alkalmatlannak tartja a magyar pártiakat a vezetésre, akkor személyükkel nem kívánják az új szervezet megterhelni. Dragomir kijelentette, hogy a kormány olyan személynek, aki a múltban politikai szerepet játszott, nem adhat megbízást a népszervezet megalakítására, mivel ragaszkodnia kell ennek kizárólag társadalmi jellegéhez. Ekkor hozta javaslatba Szász Pál elnöknek a Bánffy Miklós személyét, amire vonatkozóan a Magyar Párt három jelenlevő képviselője, Bethlen György, Gyárfás Elemér és Pál Gábor, tartózkodott Dragomir jelenlétében a határozott nyilatkozattételtől és kikapcsolódott a további tárgyalásokból. Másnap vette kézhez Bánffy Miklós Calinescu levelét, amiben a belügyminiszter működési engedélyt ad „egy saját szervezet részére, mely az ön elnöklete alatt kulturális, gazdasági és társadalmi célkitűzéssel mint a romániai Magyar Közösség egyetemes képviselője” fog működni. Ugyanilyen szövegű megbízó levelet kapott néhány nappal azelőtt Fritz Fabritius, aki a német népközösségnek már évek óta vezére volt.

A Magyar Párt részéről sok kifogás hangzott el az ellen, hogy Bánffy Miklóst Calinescu belügyminiszter a Népközösség elnökének valósággal „kinevezte” és élénk kritika tárgyává tették azt a módot, ahogy Bánffy a kinevezéshez jutott. Ez a születési hiba végigkísérte a Népközösség egész működését. Bánffy Miklós azonban ugyanakkor a legilletékesebb magyar tényezők bizalmának is birtokában volt, akik az erdélyi magyarság érdekében állónak látták, hogy olyan személyiségek kerüljenek előtérbe, akikkel a román kormány tárgyalni és együttműködni hajlandó. Amennyire fájdalmas volt egyrészt, hogy a magyarság több kipróbált vezetője a háttérbe szorult, annyira *szükséges volt, hogy a magyar politikai élet végre ismét meginduljon*, úgy amint az az adott kényszerhelyzetben lehetséges volt.

1939. február 11-én tartotta a Magyar Népközösség alakuló gyűlését Kolozsváron, a Nemzeti Kaszinó termében. Az erdélyi magyarság vezető férfiai sereglettek össze az új népképviselőlet alapjainak lerakásához, csak Bethlen György és a Magyar Párt tagozati elnökeinek nagyobb része maradt távol. Bethlen híveinek szabad kezét adott a Népközösségbe való bekapcsolódás kérdésében. Ő maga azonban szűkebb környezetével együtt mindvégig távol tartotta magát a népközösségi munkától.

Az elnöki asztalnál a három püspök és Bánffy Miklós foglalt helyet, aki megnyitó beszédében előadta az értekezlet és a Népközösség célkitűzéseit. Elmondta a frontba való belépés előzményeit, hangsúlyozva, hogy a magyarság részére minden tekintetben a német kisebbséggel egyenlő jogokat biztosított a román kormány. Ünnepelesen kijelentette, hogy nem kereste a Népközösség elnöki székét, de amikor a kormány bizalma feléje fordult, nem térhetett ki előle, különösen miután a „megállapodás aláírói e megbízáshoz hozzájárultak”. A megbízást így is ideiglenes jellegűnek tekintti, amíg a mai különleges rendszabályok fennállnak. Mihelyt lehetőség nyílik arra, hogy népünket megkérdezhessük, a romániai magyarság rendelkezésére bocsátja mandátumát, „mert *valódi erő csak az, ami a nép közös akaratából fakad*”. Ez az időpont azonban távolinak látszik, népünk társadalmi megszervezése pedig sürgető kötelesség. Ennek lehetősége

nyílt meg a január 17-i egyességgel is ehez a szent ügyhöz kéri a magyar vezető társadalom támogatását. A front magyar tagozata csak a magyarság képviselői testülete és harci szervezete. A politikánál sokkal nagyobb népi érdek azonban a Népközösségben helyezkedik el. Az értekezletnek ezért kettős célja van. Ki kell hirdetnie, hogy a magyar nép csak akkor nyeri el az őt megillető helyet az új alkotmányban, ha belép a frontba, melynek tagságával a politikai jogok teljessége jár. És ki kell fejeznie véleményét a népközösségi megbízás iránt, meg kell választania a Népközösség alapszabályait megalkotó bizottságot.

Vásárhelyi János református püspök a belső fegyelem megőrzése érdekében szólalt fel és Kemény János fejedelem szavait idézte: „Istenetekre, becsületek, életetekre kérlek, legyetek egyesek”. Gyárfás Elemér a római katolikus egyházmegye világi elnöke, szintén az egység mellett tört pálcát, amikor rámutatott arra, hogy miután más lehetőség nem nyílik a közéleti szereplésre, mint a Népközösség, e szervezet vezetését pedig Bánffy Miklós vállalta, az egység parancsa zár ki minden további vitát. Javaslatára az értekezlet kiküldötte az alapszabály előkészítő bizottságot. Bánffy Miklós zárószavaiban ismét hangoztatta, hogy legfőbb törekvése az egész magyarság összefogása is ebben a munkában mindenkit szívesen lát, aki a magyar élet bármely munkaterületén szerzett tapasztalataival és tudásával a Magyar Népközösség hasznára válhat.

A Népközösség Bánffy Miklós által kijelölt ideiglenes vezetősége széles alapokon felölelte mindazokat, akik társadalmi, gazdasági, irodalmi téren szerepet játszottak Erdélyben, kiterjedt a Magyar Párt vezető férfiakra és tekintettel volt arra az új nemzedékre is, mely a vásárhelyi találkozón hallatta először szavát. A három fő szakosztály közül a közművelődési élére Jósika János volt magyar párti képviselő, az Erdélyi Múzeum Egyesület elnöke került, aki Bánffy Miklós állandó helyettese is lett. A szakosztály több alosztályra oszlott. A kultúregyesületek irányítását br. Kemény Jánosra, az Erdélyi Helikon házigazdájára bízták; a Dalosszövetség és Zenekonzervatórium

továbbra is dr. Inczédy-Joksman Ödön, a Magyar Párt ügyvezető alelnökének vezetése alatt maradt; az irodalmi ügyek kézben tartására Tamási Áron, a vásárhelyi találkozó elnöke kapott megbízást; a színház ügyek dr. Jelen Gyula, a kolozsvári Színpartoló Egyesület elnökének hatáskörébe tartoztak; a testnevelés irányítását pedig Máriaffi Lajos marosmegyei földbirtokos vette kezébe. A gazdasági szakosztály tulajdonképpen az EMGE lett. Elnöke Szász Pál, alelnöke Telegdi László, az EMGE ügyvezető alelnöke, az iparos kérdések előadója Teleki Ádám, az „Erdélyi Gazda” szerkesztője lett, a kereskedelmi és közgazdasági ügyek összhangba hozásával pedig Teleki Ernőt bízták meg, aki később lemondott erről a tisztségről. A társadalmi szakosztály vezetését Bánffy Miklós Kós Károlyra, a kitűnő íróra és építészre bízta, aki a Magyar Néppárt keretei között régen politikai szerepet is játszott. E szakosztály előadója Albrecht Dezső lett s a közművelődési szakosztály előadója Kéki Béla, a gazdaságié Demeter Béla, a jogügyi előadó Asztalos Sándor és a statisztikai előadó Vita Sándor, mind a vásárhelyi találkozó nemzedékéből kerültek ki. A jogtanácsosi állást dr. Tusa Gábor ügyvéd, a jeles jogi közíró töltötte be, a központi iroda igazgatója és a népközösségi központi adminisztráció vezetője dr. Grois László, az „Ellenzék” igazgatója lett, aki nehéz időkben, két évtizeden át vezette Kolozsvár legrégebb napilapját. A bukaresti iroda vezetésére s egyben a kormánnyal való állandó kapcsolat kiépítésére e sorok írója kapott megbízást főtájkári minőségben.

A Népközösség vezetősége az idők folyamán állandóan bővült. Az elnöki tanácsba bevonták gr. Bethlen Bálint nagyküüllői földbirtokost, református főgondnokot, Gyárfás Elemért, gr. Haller Istvánt, a „Hangya” szövetkezeti központ elnökét, dr. Kolumbán József csíkszeredai ügyvédet, Markovics Kálmán biharmegyei földbirtokost, Purgly László evangélikus főgondnokot és Teleki Ádámot.

A Népközösség megalakulása az alapszabályok megalkotásával vált teljessé. A népközösségi statutumot Tusa Gábor készítette el, majd miután a szakbizottság és az elnöki tanács is kiegészítette és magáévá tette, a Népközösség július 9-i egyesített ülése szavazta meg és léptette életbe. Az alapszabály a Népközösség

közösség fogalmát a román állampolgárságú magyarok összességével azonosítja. A magyarság népi közösségébe a nők és gyermekek is beletartoznak s ebben az értelemben a Népközösség tulajdonképpen a romániai magyarság nagy családja. A Romániai Magyar Népközösség tehát „a romániai magyarság egyetemének általános nemzeti képviselője és népi munkaközössége”. Választójoga azonban csak annak a 21. életévét betöltött férfinak vagy nőnek van, aki valamelyik közösségi tagozatba lép. A népi közösség gondolatából következik, hogy bármelyik tagnak a részére esetenként kijelölt munkát el kell vállalnia s a népközösségi irodák támogatását is csak az veheti igénybe, aki tagdíját pontosan befizette, vagy ez alól felmentést kapott. A Népközösség célja „kulturális, gazdasági és szociális téren a Romániában élő magyarok egységes képviselője, érdekeinek megóvása és előmozdítása. Ennélfogva feladata keresztény szellemben ápolni a magyar kultúrát, megvédeni és kielégíteni a magyar nép gazdasági érdekeit és szociális szükségleteit”. A Népközösség szervezete minden magyar országos intézmény felépítésével megegyezik. Alapul a községi szervezet szolgál, itt az alapszabály a székelyföldi „tizes” rendszer felújítását ajánlja. E felett áll a vármegyei és törvényhatósági városi szervezet, mindezeket pedig összefogja a központi szervezet. A végleges megalakulás alulról felfelé menő választás útján fog történni.

Az alapszabállyal kapcsolatban az az álláspont alakult ki, hogy azt egyelőre nem terjesztik a kormány elé. Ha ugyanis a kormány elzárkózik az elől, hogy külön törvény útján, mint közjogi jogi személyt engedélyezze a Népközösséget, akkor jobb, ha semmiféle engedélyt sem ad, mert mint magánjogi jogi személy a Népközösség ki lehet téve a hatóságok állandó ellenőrzésének és gáncsainak. Az alapszabályokat végül mégis be kellett mutatni a később elkészült fegyelmi szabályzattal együtt. A Népközösség pedig a január 17-i megállapodás és a Calinescu féle levél alapján úgy működött ahogy tudott s ahogy a különböző kormányok engedték.

Magyar harc román egyenruhában.

Nehéz és hálátlan szerep jutott azoknak, akik az újjászületési front keretei között voltak kötelesek a magyar érdekeket megvédeni. Noha mindenkinek be kellett látnia, hogy ezen kívül nincs más politikai keret és a front a kisebbségek számára nem egyéb szükséges rossznál, sokan bizalmatlansággal és gyanakvással kísérték azoknak a munkáját, akiket különben a magyar közönség más tekintetben bizalmával túlságosan is kitüntetett, amikor kérések ezreivel halmozta el őket, azt várva, hogy mindent elintézzenek, ami a Magyar Párt feloszlátása óta nem sikerült.

Ez az ellenszenv elsősorban érzelmi okokra vezethető vissza. A front vezetőségének éppen úgy, mint a képviselőknek, ünnepélyes alkalmakkor le kellett ölteniök a kék egyenruhát és római módon karfelemeléssel kellett köszönniük. A katonaságnál minden magyar román uniformist viselt, de a politikában ezt sokkal nehezebben tudták megbocsátani. A nagyközönség előtt különben mindig az az ellenzéki magyar volt a népszerűbb, aki „megmondta a magáét” a románoknak, nem gondolva arra, hogy ezzel az ügynek javára vagy kárára szolgált. A front által megkövetelt fegyelem keretei közt azonban alig nyílt alkalom arra, hogy merev és ellenzéki magatartást tanúsítsanak a magyarság képviselői, vagy ha meg is mondták a magukét, abból a sajtóba a cenzúra miatt csak néhány szürke sor kerülhetett.

Annak sem volt módja, hogy a kormánynál elért engedményeket a sajtóban kellőképpen kidomborítani lehessen, mert ezt a cenzúra azért nem engedte, nehogy az a román közvéleményben ellenérzést váltson ki. Túrni kellett tehát *a legilletékesebb magyar tényezők megbízásából* a népszerűtlenséget, sőt azt is, hogy a közvélemény ellen, de a magyarság érdekében, a kormánytól kieroszakolják mindazt, amit szép szóval vagy lemondással való fenyegetéssel az adott körülmények között elérni lehetett.

A január 17-i megállapodás szerint a magyarságnak a front Direktóriumában egy hely, a Legfelső Nemzeti Tanácsban pedig tíz hely járt. Február 7-én kinevezték a magyarság illetékes tényezőinek javaslata alapján a Front magyar képviselőit, még pedig a Direktóriumba

Bánffy Miklóst és Szász Pált, a Tanácsba pedig Gyárfás Elemért, Jósika Jánost, Konopi Kálmánt, Mikó Imrét, Mikó Lászlót, Szabó Bénit, Szentkereszty Bélát, Teleki Ádámot és Teleki Ernőt. Konopi Kálmán, Mikó László és Teleki Ádám az EMGÉ-nek volt vezető személyisége, Teleki Ernőnek a román gazdasági életben voltak kitűnő összekötései, a másik öt fronttanácsos a Magyar Pártban játszott azelőtt vezető szerepet.

A front Direktóriumának és Tanácsának az lett volna a feladata, hogy megállapítsa a front politikai irányvonalát, ellenőrizze a közigazgatást és jóváhagyja a parlamenti, közigazgatási és szakmai választásoknál a jelöléseket. Végrehajtó szerve a három főtitkár volt, akik éppen úgy a három fő foglalkozási ágat képviselték, mint ahogy a Direktórium és Tanács 24, illetve 150 tagja is egyenlő arányban volt földműves, iparos-kereskedő és szellemi munkás. A front szervei azonban sohasem fejtettek ki komoly működést s az irányítást a kormány tartotta a kezében, a frontvezetők pedig csak a tömegeket jelképezték. A frontgyűléseken érdemi tárgyalásra sohasem került sor, viszont alkalom nyílt arra, hogy magánbeszélgetések útján a magyarság képviselői a kormány tagjaival hasznos kapcsolatokat tarthassanak fenn.

A kisebbségi tanácsosok kinevezése után február 27-én, az új alkotmány egy éves évfordulója alkalmával a királyi palotában nagy ünnepség volt, ahol a front direktóriumának és főtanácsának tagjait bemutatták a királynak s utána a király ebéden látta vendégül a megjelenteket. Az ebéd utáni cercele keretében a király Bánffy Miklóssal is elbeszélgetett. Az ünnepi hangulatot csak az zavarta meg, hogy elmaradt a február 27-i közkegyelem, ami sok magyar politikai fogoly szabadulását jelentette volna. A frontba való belépéskor ez volt a megállapodás magyar aláíróinak legelső feltétele, most azonban a kormány azzal tért ki az ígéret beváltása elől, hogy az ország biztonsága érdekében nem engedheti ki a vassárdistákat, már pedig ez elkerülhetetlen volna, ha a magyarok megkegyelmezésére általános intézkedést hozna.

A királyi ebédet követő hónap alatt azután a külpolitikai helyzet átalakulása halomra döntötte azokat a reményeket, amiket határon innen és túl a romániai magyarság helyzetének javulásához fűztek. Az ország bel-

politikai életének legjelentősebb eseménye Miron Cristea pátriárka-miniszterelnök halála volt, akinek a helyét a kormány élén Calinescu helyettes miniszterelnök és belügyminiszter foglalta el. A királyi tekintélyuralmat Cristea addig is csak erkölcsi súlyával támasztotta alá, de Calinescu vaskeze volt az, mely a vasgárdista mozgalom vérbefojtása” után az országban a rendet helyreállította és eszközben nem válogatva fenntartotta. Erre a kézre Romániának szüksége is volt, mert Csehszlovákia felbomlása feltartóztathatatlanul ment tovább és következményeit nem lehetett előre látni.

Csehszlovákia végleges összeomlása a magyar csapatok Kárpátaljára való bevonulását hozta maga után s Romániában elterjedt a híre annak, hogy a magyarok öt hadtestet vontak össze a magyar-román határon és be akarnak nyomulni Erdélybe. Közben a román kormány gazdasági ultimátumot kapott Németországtól és Románia összeroppanása már küszöbön állott. A vezérkar általános mozgósítást rendelt el s a csendőrség tömegesen hajtotta be a falvak férfilakosságát a városokba, ahol nem lévén előkészítve a mozgósítás, a bevonulók elszállásolásáról szó sem lehetett, a katonákat fel sem lehetett öltöztetni, legtöbbször a tavaszi hidegben az utcán háltak s a mozgósítás általános pánikot és fejetlenséget okozott. A vegyeslakosságú vidékeken a bevonulók részeg fejjel megtámadták a magyar lakosságot és betörték a vezető emberekhez, ami ellen a Népközösség a legnagyobb eréllyel lépett fel a hatóságoknál. Ha akkor átlépi a magyar honvédség a még meg nem erősített trianoni határt, a román hadsereg semmi ellenállást sem lett volna képes kifejteni. De Romániát nem hagyta el hagyományos szerencséje. Megkötötték a német-román gazdasági szerződést, ami kapitulációt jelentett és utána hazabocsátották a behívottak jelentős részét.

Március 27-re összehívták a front főtanácsát, mely akkor a parlament szerepét játszodta, hogy a román kormány számot adjon a politikai helyzetről. Ritkán kerültek a magyarság képviselői olyan nehéz helyzetbe, mint ezen az ülésen. Calinescu beszámolt a közelmúlt eseményeiről és minden szavát megújuló tapsorkán követte. A mozgósítás fejetlenségéből koszorút vont a román katoná feje köré s azt állította, hogy a behívottak négysze-

rese jelentkezett a csapatoknál, elhallgatva, hogy a csend-őrök a serdülőket és az aggokat is behajtották a városokba. Megüzentük a külföldi hatalmaknak — úgymond — hogy „*határai épségéért Románia bárkivel szemben minden erejével verekedni fog, a nélkül, hogy a harc kimeneteletét mérlegelné.*” A márciusi események után Anglia kérés nélkül garantálta Románia függetlenségét és határait, amit a román kormány köszönettel, de vegyes érzelmekkel fogadott, mivel időközben átengedte Németországnak gazdasági erőforrásainak jelentős részét s a kétszínű játékot London és Berlin között már nem lehetett sokáig siker reményében folytatni.

Ilyen puszkaporos külpolitikai helyzet mellett, amikor Románia és Magyarország egymás ellen mozgósított s a magyarelles hangulat a tetőfokra hágott, az erdélyi magyarság kérdésének rendezése is lekerült a napirendről. A magyarok a honvédség bevonulását várták, a románok a mozgósítással voltak elfoglalva. Az erdélyi magyarság helyzetét az sem enyhítette, hogy Kárpátalja elfoglalása után a magyar kormány felajánlotta Romániának egy kisebbségi szerződés megkötését, amit a román kormány elutasított. Közben elérkezett az ideje annak, hogy az erdélyi magyarság is kezdeményező lépéseket tegyen s ezért Bánffy Miklós és Szász Pál április 19-én kihallgatáson jelent meg a miniszterelnöknél. Követeléseiket utána a front magyar vezetősége által aláírt emlékirat is alátámasztotta. A magyarság képvisellete ebben megállapította, hogy noha a magyar nép tömegesen belépett a Nemzeti Újjászületés Frontjába, a kormány a január 17-i ígérek közül semmit sem teljesített, sőt *a magyarság helyzete csak romlott.* A magyarokkal szembeni megkülönböztetés már odáig ment, hogy vadászfegyvereiket és rádiójukat is elkobozzák. A front magyar vezetőségét nem hallgatják meg a törvények és rendeletek előkészítésénél, a szakkamarai kinevezéseknél, sőt a temesvári királyi helytartó már abbéli minőségünket is kétségbe vonta, hogy a hatóságoknál magyar ügyekben felléphessünk. Ilyen körülmények között a front direktóriumának és nagytanácsának tagjai nincsenek abban a helyzetben, hogy szerepüket továbbra is betöltsék, hacsak a kormány nem teljesíti azonnal a magyarság életbevágó kívánságait.

A front magyar vezetősége az ultimátumjellegű em-

lékirat után el volt szánva, hogy benyújtja lemondását. A politikai élet azonban hirtelen olyan fordulatot vett, hogy felelőtlenség lett volna otthagyni a már megszerzett állásokat. A május 10-i egyesülési ünnep alkalmával gyűlésre hívták össze a front főtanácsát. Ugyanakkor leplezték le I. Károly király lovasszobrát a királyi palotával szemben, a hagyományos katonai parádén pedig a hadsereg bemutatta minden fegyvernemét. A frontgyűlésen Calinescu bejelentette, hogy a választótörvény elkészült, a választásokat kiírták június 1. és 2-ra, június 7-én pedig összeül az új parlament. A front magyar vezetőségének tehát nem sok ideje maradt, hogy a miniszterelnök ama másik kijelentésével vitába szálljon, mely szerint a kisebbségi kérdés a világon a legtökéletesebben Romániában van megoldva, hanem azonnal neki kellett látnia a választási előkészületeknek, ha nem akarta, hogy habozásával kockára tegye a magyarság második hadállását, a parlamenti képviselőket.

Nagyrománia utolsó parlamentje.

A román politikai életben sok olyan jelenség volt, aminek senki sem tudta pontos magyarázatát adni, történetek dolgok a nélkül, hogy reális okokra lettek volna visszavezethetők. Így vagyunk a parlamentarizmus felújításával is. Sokan azt állították, hogy az angolok kívánták; felelős angol körök azonban tudták, hogy Romániában a háború utáni országházi színjáték a parlamentarizmusnak csak paródiája volt. Az 1939. május 9-i törvénnyel megismerhették *a paródia paródiáját* is.

Nagyromániában a parlamenti demokrácia azért mondott csődöt, mert a nép széles rétegei nem voltak elég érettek, a politikusok pedig eléggé becsületesek ahhoz, hogy élni tudjanak azokkal a politikai eszközökkel, amelyek a nyugati hatalmakat naggyá tették. Húsz év alatt sohasem a parlament szülte a kormányt, az anya a gyermeket, hanem előbb volt a kormány s az kilenc választáson, ha kellett csendőrszuronnal és urnalopással összeszedte magának a parlamenti többséget, vagyis kilencszer megismételte a „*filius ante patrem*” esetét. De nem volt annyi fegyelem sem a román közéletben, hogy át tudott volna térni a vezéri államformára, mivel ez a szervezőképességnek olyan fokát tételezi fel, amiről szó sem lehetett a szer-

vezésre teljesen képtelen román vezető osztálynál. Tömegszervezetet az elmúlt évtizedben csak a nemzeti parasztpárt és a vasgárda tudott felmutatni. Az előző azonban laza összetételénél fogva csak ünnepélyes megnyilatkozások alkalmával volt használható, az utóbbi viszont selejtes emberanyagával inkább csak elszigetelt terrorcselekményekre, mint átütő erejű politikai megmozdulásokra volt képes.

A királyi diktatúra bevezetésével a tengelyhatalmak felé szeretett volna egyet lépni Románia. Most a parlamentarizmus felújításával az antant felé próbált egy másik lépést tenni. A két tengely és a két rendszer között igyekezett egyensúlyi helyzetet teremteni Károly király parancsuralma. S hogy az új rend erősségét és népi alapjait a külföld és a belföldi ellenzék előtt is igazolja, az új választótörvény alapján kiírták az országos választásokat. Az új választójog szerint azonban nem lehetett többé szó a régi értelemben vett parlamentáris választásról.

Az 1939. május 9-i választótörvény az új alkotmány szellemében új arculatot ad a parlamentnek. Az aktív választójog korhatárát 21 évről 30 évre emelték fel a képviselőválasztásnál, a passzív választójogét pedig 25 évről szintén 30 évre. A választóknak a következő foglalkozási ágak valamelyikét kell ténylegesen űzniök: földművesség, ipar és kereskedelem, vagy szellemi foglalkozások. A titkos és kötelező választójogot a szenátorválasztásnál a nőkre is kiterjesztették. Csak az írni-olvasni tudóknak van szavazati joguk. A mandátumok a képviselőválasztásnál az eddigi négy helyett hat évre, a szenátorválasztásnál pedig kilenc évre szólnak s a nyolcvannyolc szenátort egyharmadonként, három évenként kisorsolják és újakat választanak helyettük. Az új választótörvény a közigazgatási törvény mintájára tíz választókerületre osztja fel az országot, amihez tizenegyediknek a főváros csatlakozik. A választókerületek a régi törvény szerint a megyéknek feleltek meg, ami a magyarság érdekeit jobban biztosította. Most például semmi remény sem lehetett arra, hogy Brassó és Háromszék magyar képviselőt küldhessen be a parlamentbe, mivel e két megyét Bucegi tartományhoz

csatolták, ott pedig a magyarság számaránya elenyésző volt, A régi törvénnyel ellentétben egyébként mindenki csak a lakhelyén vállalhatott jelöltséget és az új törvény kiterjesztette az összeférhetlenségi eseteket a vállalatok igazgatósági tagjaira is. A régi választójog szerint 387 képviselőt választottak s a szavazás megyénként listára történt. Az új törvény a képviselők számát 258-ra szállította le s a szavazás tartományonként egyéni jelölések alapján történik, mivel a választáson pártok már nem indulhatnak s így a pártlista lehetetlenné vált. A három fentemlített foglalkozási csoportba tartozók minden tartományon belül külön kollégiumban szavaznak és minden tartomány egyenlő arányban választ földműves, iparos-kereskedő és értelmiségi képviselőt, akiknek száma 15 és 30 között váltakozik tartományonként. A szenátusba 88 tagot a király nevezett ki, ugyanannyit pedig a különböző szakmai testületek választottak s a választásnál az egész ország egy szavazókerületet alkot. Ezekhez járulnak a jogszerinti szenátorok s közöttük a kétszázezernél nagyobb lélekszámmal bíró egyházak fejei.

A június elsején tartott képviselőválasztáson és a második szenátorválasztáson csak az jelöltethette magát, akinek a front direktóriuma erre felhatalmazást adott. A magyarságnak tehát megállapodást kellett kötnie a kormánnyal, mert csak így vehetett részt a választáson. A helyzet némiképen hasonló volt az 1926. évi Averescu-Goga-féle választáshoz, amikor szintén a kormánnyal együtt indult a Magyar Párt a választási küzdelemben. Akkor is, most is először próbálták ki a választási törvényt és pontos statisztika sem volt arról, hogy tartományonként és foglalkozási ágak szerint milyen arányt képviselnek a magyar választók. A legnagyobb zavar keletkezett abból, hogy ki melyik foglalkozási ág kollégiumában szavazzon? A munkások a földműves kategóriába tartoztak, ahol mindenütt a románok voltak többségben. A kombattánsabb ügyvédek közül egyeseket át kellett minősíteni iparosnak és kereskedőnek, hogy ebben a kollégiumban lehessenek jelölhetők, mivel szellemi foglalkozásúak osztályában a magyarság mindenütt kisebbségben

volt és az erdélyi tartományokban csak az ipari és kereskedelmi kollégiumban lehetett valószínű eredményre számítani. Külön nehézséget okozott a szenátorválasztásnál az a körülmény, hogy csak a szakmai egyesületek vezetőinek volt aktív és passzív választójoga. A földműves kollégiumba az idő rövidege miatt csak az EMGE vezetősége és választmánya iratkozott be, mivel a feliratkozásra a törvény megjelenésétől számítva csak három nap állott rendelkezésre. Az ipari és kereskedelmi kollégiumban nem volt egyetlen magyar választó sem, mivel a szakkamarákat mindenütt időközi bizottságok vezették s a három magyar jelöltet előbb ki kellett nevezetni a megfelelő kamara vezetőségébe, hogy jelölhető legyen. A szellemi foglalkozásúaknál választó hiányában nem is állítottak egyetlen magyar szenátorjelöltet sem.

A kormánnyal kötött megállapodás értelmében tizenhat képviselő és öt magyar szenátorjelölt indult a választáson, akik közül 12 képviselő és 5 szenátorjelölt megválasztását a miniszterelnök szavolta. Bánffy Miklós, akinek egyik politikai alapelve a német kisebbséggel való együttműködés volt, *megállapodott a Német Népközösség vezetőségével*, hogy egymás jelöltjeit kölcsönösen támogatni fogják, amire a szétszórtan élő németységnek is nagy szüksége volt. A román jelöltek közül csak a miniszterek és alminiszterek támogatására adott utasítást a Népközösség vezetősége. Mindezt nem lehetett nyilvánosságra hozni, mert a kormány mindenféle választási propagandát betiltott s a jelöltek csak egy rövid, fényképpel ellátott kiáltványt intézhetek választóikhoz, amit csak előre meghatározott helyen volt szabad kifüggeszteni. Bár a magyar jelölteknek még a fényképét és életrajzát sem közölhette a magyar sajtó, a Népközösség tagozataihoz pontosan kiment az utasítás, hogy melyik magyar és német jelöltre kell szavazni. A szavazás kis szavazólapokkal történt, amelyen a jelölt neve és fényképe szerepelt. Mindenki annyit választhatott ki a jelöltek közül, ahány képviselő az illető kerületre és foglalkozási ágra esett.

A választás sok meglepetést hozott. A mezőgazdasági kategóriában egyetlen magyar képviselőjelöltet választottak meg Maros tartományban, Orosz Károly szenterzsébeti, udvarhelymegyei földbirtokost, az EMGE felügyelőjét. Az iparos-kereskedő kollégiumban a magyar jelöl-

tek döntő sikert arattak, Maros tartományban az első három helyen magyar jelöltet választottak meg. Legtöbb szavazatot kapott Teleki Ádám, a Népközösség elnöki tanácsstagja és az iparos ügyek előadója, utána Tompa Lajos, a kitűnő tordai kerámiagyáros, majd Ludvigh Gyula nagyszebeni ládagyáros került be képviselőnek. Szamosban két ügyvéd, dr. Bartha Ignác Kolozsvárról és dr. Soós István Nagyváradról jött be képviselőnek, ők lettek később a parlamenti csoport debatterei, Temesben pedig Péter János szövőgyári munkást, a bánási magyar ifjúság vezetőjét választották meg. Az értelmiségi kollégiumban csak Maros tartományban tudott bejönni dr. Kovács Károly csikszeredai és dr. Filó Ferenc székelyudvarhelyi ügyvéd képviselőnek. A szenátorválasztásnál a mezőgazdasági kategóriában Bánffy Miklóst és Gyárfás Elemért választották meg. Mivel a választótörvény nem nyújtott módot arra, hogy a magyarság a választáson számarányának megfelelő képviselőhöz juthasson, a király kinevezte még szenátornak Szász Pált, valamint Márton Áron római katolikus és Varga Béla unitárius püspököt, úgyhogy Vásárhelyi János jogszerinti szenátorral együtt a magyar parlamenti csoport elérte a hatos szenatori és kilences képviselői létszámot.

A képviselőválasztáson leadott magyar szavazatok nem álltak arányban a mandátumok számával. A kormány nem akart kinevezésszerű választást s ezért több mint kétszerannyi jelöltet engedett indulni, mint ahány mandátumot a törvény előírt. A magyar választóközönség eredményesen támogatta a Népközösség jelöltjeit, noha a törvény sokkal kedvezőlenebb feltételeket szabott meg a számukra, mint a régi választójog. Már a választói névjegyzékbe való feliratkozásnál kiderült, hogy a magyar választói jogosultsággal bíró lakosság 84 százaléka feliratkozott, sőt helyenként nagyobb arányban iratkoztak be, mint a románok, akiknek egy része passzív ellenállásba vonult. Bár egészen más volt az 1926. és 1939. évi választójog rendszere, megfelelő átszámítás után megállapítható, hogy a Népközösség jelöltjeire tizenhatezerrel több szavazatot adtak le a magyar választók, mint 1937-ben a Magyar Párt jelöltjeire, főként azért, mert 1937-ben nagyon sok választót erőszakkal tartottak vissza az urnáktól, 1939-ben pedig a kormánynak érdeke volt,

hogy minél több szavazatra hivatkozhasak a külföld előtt. De az 1928. évi szabad választással is összehasonlítva, akkor a 21—30 évesek és az írni-olvasni nem tudók leszámításával összesen 96.700 szavazatot kaptunk, most pedig körülbelül 98.000-et. Ilyen közbizalom mellett, legfőképpen a mostoha területi és szakmai beosztás miatt, a magyar mandátumok aránya mégis kisebb volt, mint azelőtt. 1928-ban a képviselőház 387 mandátumából 16-ot, vagyis a mandátumok 4.1%-át nyerték el a magyar képviselők, 1937-ben a prémium elmaradása miatt 19-et, vagyis 4.9%-ot, 1939-ben pedig az előbbieknél aránylag több szavazattal 9 mandátumot a 258 közül, vagyis a mandátumok 3.5%-át.

Az eredményt az a tény is befolyásolta, hogy a Német Népközösséggel kötött választási egyezmény nem járt teljes sikerrel. Az idő rövidsége nem engedte meg, hogy a szavazást tökéletesen meg lehessen szervezni s a szászok lapja, a „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt” felszólalt azért, mert a magyarok állítólag nem támogatták a képviselőválasztáson kellőképpen a német jelölteket. Magyar részről ugyanilyen kifogások hangoztak el a német választóközönség ellen. Tény az, hogy a németek területi szétszórtságuk miatt nem tudtak kellő számú képviselőt behozni, amin a király úgy segített, hogy több német szenátort nevezett ki, mint magyart. A válaszfelirati vita alkalmával Hans Hedrich, a némettség politikai vezetője követelte is a választójog megváltoztatását és olyan nemzetiségi kollégium felállítását, amelyben a németek egymagukban megválaszthatják a számarányuknak megfelelő képviselőket. Nemsokára ismét Hans Otto Roth vette át a romániai némettség politikai vezetését s alatta az együttműködés a Magyar Népközösséggel mindvégig zavartalan és bensőséges volt.

Románia rendi parlamentje ünnepélyes keretek között nyílt meg 1939. június 7-én. A megnyitás napján a magyar parlamenti csoport is megalakult. Elnöknek Bánffy Miklóst, alelnöknek Szász Pált és Soós Istvánt választották meg. A csoport munkabeosztását Bánffy Miklós később Teleki Ádámmra, a csoport főtitkárára bízta, aki a belső szervezkedést és az iparos ügyeket is végezte. A képviselők nem hivatásos politikusok, hanem szakemberek voltak s közülük *azelőtt egyik sem, volt a román*

parlament tagja, a szenátorok közül is csak Gyárfás Elemér és Vásárhelyi püspök szerepelt régebben a román felsőházban. Ezért tehát fokozott munka hárult mind a beadványok elkészítése, mind a minisztériumokban való eljárás terén a Népközösség bukaresti irodájára, ahol e sorok írója mellett még Bokor Béla, a magyar parlamenti csoport régi titkára és dr. Fogarasi Géza közgazdasági író dolgozott.

Már a válaszfelirati vitánál kiderült, hogy az új parlament némaságra van kárhóztatva, ahol a román képviselők is legtöbbször csak nyilatkozatokat olvastak fel és vitának nem volt helye. Különbösen is a legfontosabb törvényeket rendeleti úton hozták s a ritkán ülésező parlament harmadrangú javaslatokkal és ünnepségekkel töltötte idejét. A válaszfelirati vita folyamán a képviselőházban Teleki Ádám, a szenátusban Szász Pál olvasta fel a magyar csoport nyilatkozatát.

A nyilatkozat kiemelte a trónbeszédnek azt a részét, mely szerint „különleges figyelemmel vizsgálándók meg az együttélő etnikai kisebbségek szükségletei, hogy így a belső rend és az állameszme megerősödjék”. A király azt is mondta, hogy „a törvényes keretek között biztosítani fogja a kisebbségek gazdasági, szellemi és kulturális fejlődését s a kormány ezt a feladatát teljes őszinteséggel fogja teljesíteni”. A nyilatkozat a királyi szavaknak bizalmat előlegezett és kérte, hogy az érvényben levő törvényeket és rendeleteket hajtsák is végre a magyarság érdekében, *a „kisebbségi statutumot” pedig bővítsék ki és emeljék törvényerőre.* A felszólalás eltalálta a totális parlament hangját, de a magyar közvélemény mást várt.

A parlament második és utolsó ülészakánának megnyitása alkalmával a képviselőházban Kováts Károly, a szenátusban Gyárfás Elemér olvasott fel rövid nyilatkozatot. A képviselőházban egy jelentősebb magyar felszólalás hangzott még el, a Bartha Ignácé, a céjtörvény tárgyalása alkalmával. A magyar képviselő aránylagos képviseletet kért a céhekben a magyarságnak és a magyar mezőgazdasági, iparos és kereskedő egyesületek szerzett jogainak tiszteletben tartására hívta fel a figyelmet.

A magyar képviselők egyébként gyakran éltek azzal a törvényes jogukkal, hogy a parlament útján az egyes miniszterekhez írásban kérdéseket intézzenek, amikre ha

idejében nem jött válasz, vagy a válasz nem volt kielégítő, meg lehetett ismételni interpelláció formájában. A megbénult parlamenti munka mellett képviselőink a kisebbségi miniszter útján s a szakminisztereknél való együttes fellépéssel és követeléseink állandó, mind erősödő hangú szorgalmazásával igyekeztek népünk ügyét szolgálni.

Sziszifuszi küzdelem.

A magyarság új politikai képvisellete minden erejével arra törekedett, hogy kiemelje a nemzetiségi kérdést abból a kátyuból, ahova az utolsó évek folyamán jutott. A Népközösség másfél éves működése alatt valóban több fontos magyar kérdés jutott előbbre, mint azelőtt hosszú évek folyamán. A román kormány azonban most is rendszeresen csak fél-megoldásokat hozott és ezeket igyekezett propagandisztikusan beállítva a külföld elé tárni. Befelé pedig ezek az eredmények az általános helyzet romlása és a magyar igények növekedése miatt nem voltak annyira szembevetőek, mintha csendes békeidőben következtek volna be.

A január 17-i megállapodás alkalmával a miniszterelnök megígérte, hogy a magyar hitvallásos iskolákat államsegélyben fogja részesíteni. A magyar iskolai államsegély addig csak két ízben szerepelt Románia költségvetésében s a magyar tanszemélyzet ennél fogva valószínűleg éhbérért volt kénytelen tanítani. Az 1939/40. évi költségvetésbe húsz millió lejt fel is vett a kormány a magyar hitvallásos *elemi* iskolák részére, amiből a felekezeti tanítók fizetését sikerült lényegesen emelni, de végleg elmaradt a középiskolai államsegély, azzal az indoklással, hogy úgyis igen sok középiskola van s ha ezeket az államnál fokozatosan leépítik, akkor nem adhatnak segílyt a felekezetieknek sem.

Az 1939. május 27-i új népiskolai törvényből kihagyták a régi törvénynek a névelmezésekre vonatkozó sérelmes 8. szakaszát, amiből az következne, hogy a szülő abba az iskolába irathatja be gyermekét, amelyikbe akarja. Ugyanakkor azonban a tanulók létszámát az egyes osztályokban negyvenre szállították le s mivel párhuzamos osztályok felállítása hosszadalmas eljárást vesz igénybe, a létszámon felüli tanulóknak az állami iskolá-

ban kellett volna elhelyezkedniük. A közoktatásügyi minisztérium azonban átmenetileg megengedte az 1939/40. iskolai évre, hogy a hitvallásos iskolákba negyvennél több tanulót is felvegyenek egy osztályba.

A márciusi próba-mozgósítás után a vezérkar utasítására megindult a közalkalmazottak tömeges áthelyezése az ókirályságba, Besszarábiába és Dobrudzsába. Először a határ mentéről helyezték át a magyar jegyzőket, bírósági és pénzügyi tisztviselőket, vasutasokat és postásokat, de később a belső erdélyi részeket is megtisztították a magyar köztisztviselőktől. Az áthelyezés valóságos számüzetésszámba ment. A tisztviselők nem kaptak költözési általányt s ezért családjaikat otthon kellett hagyniok, csak a férfi foglalta el több száz kilométerre fekvő állomáshelyét. Az áthelyezetteket természetesen a legrosszabb helyekre tették, ahonnan a románok is elkívánczoltak. A legsúlyosabb a jegyzők helyzete volt, akiket mind kisebb jövedelmű állásokba, az Isten háta mögé helyeztek. A Magyar Népközösség nap-nap után fellépett az áthelyezettek érdekében. A rendelkezést a kormány nem vonta ugyan vissza, de az idősebbek közül többet nyugdíjba engedett, egyeseket pedig visszatartott addigi szolgálati helyükön.

Az állampolgársági kérdés rendezése még mindig első helyen állott a magyarság követelései között. Az állampolgársági névjegyzékbe való jelentkezés végső határideje 1933 szeptember elsején járt le. Azok közül, akik addig jelentkeztek, az igazságügyminisztérium a nagy anyagtorlódás miatt csak nagyon kevésnek intézte el a kérését. De százezernél több volt azoknak a száma, akik részben a hatóságok mulasztása, részben saját hanyagságuk miatt még a jelentkezésig sem jutottak el. A következő évben jött a nemzeti munka védelméről szóló törvény s ennek következtében a magánvállalatoktól is el kellett bocsátani azokat, akik nem tudták felmutatni állampolgársági bizonyítványukat, illetve az ilyenek idegennek számítottak és csak húsz százalékban voltak alkalmazhatók. A közhivatalokból már azelőtt kiküszöbölték a rendezetlen állampolgárságúakat, most pedig az állami nyugdíjasoktól is megvonták illetményeiket, ha nem szerepeltek az állampolgársági névjegyzékben. Sőt legújabbán az ilyen hazátlan magyarokra idegen-illetéket is róttak.

Az 1939. január 20-i új állampolgársági törvény lehetővé tette, hogy a fajrománok állampolgársága egyszerű jelentkezés alapján elismertessék. Ez a törvény már készen állott, amikor a január 17-i megállapodás alkalmával Calinescu megígérte, hogy hasonló jelentkezésre a magyaroknak is módot fog nyújtani. A módosító törvény csak július 27-én jelent meg. Mivel Kárpátlaja elfoglalása óta a határmenti községekből főként a katonaköteles magyar fiúk tömegesen szöktek át Magyarországra, a törvény kimondta, hogy ezek elveszítik román állampolgárságukat. Azokra vonatkozóan viszont akik nem szerepelnek a névjegyzékben, úgy intézkedett, hogy *három hónapon belül jelentkezhetnek*. A jelentkezőknek azonban be kellett bizonyítaniok, hogy 1918. december 1-én illetőségük volt a Romániához csatolt területen, úgy amint azt az 1924. évi törvény megkívánta.

A Népközösség vezetősége már régóta kihallgatást kért a miniszterelnöktől, aki a törvény megjelenésének napján fogadta a Népközösség képviselőit s előterjesztésükre intézkedett, hogy az állampolgárság nélküli magyaroktól ne szedjenek idegen-illetéket. Calinescu ugyanakkor szóvátette a budapesti rádió támadásait, de a Népközösség vezetőinek sikerült kitérnie a nyilatkozattétel elől, amit Dragomir kisebbségi miniszter erőltetett. Már ezen a megbeszélésen szóba került, de csak az augusztus 16—18-i tárgyalásokon jött létre elvi megállapodás a közigazgatási választásokra, valamint a községi bírói és polgármesteri kinevezésekre vonatkozóan. A választásokat azonban sohasem írták ki, mert közben nagyobb események vágtak a román belpolitikai élet apró tényei elé.

*

A Magyar Népközösség munkája sziszifuszi küzdelem volt. Megindulása után két hónappal, amikor az állampártba való belépés eredményei esedékessé váltak, Románia és Magyarország egymás ellen mozgósított és könyökünkkel suroltuk a háborút. Utána mindent előlről kellett kezdeni. Alig telt el ismét öt hónap azzal, hogy a legsürgősebb kérdések napirendre kerültek, szeptember 1-én megindult Románia tőszomszédságában a német-lengyel háború s a nagy kő ismét legurult a hegy tetejéről, ahova alig sikerült feltaszítani.

Erdélyben mindenki érezte, hogy a háború kitörésével világtörténelmi folyamat indul el, ami Nagyrománia bomlását is előbb-utóbb maga után vonhatja. A mindinkább növekvő belső elégedetlenség mellett az ország Jugoszlávia kivételével most már csak ellenséges hatalmakkal volt körülvéve és adandó alkalomkor az oroszok éppen úgy nem fogják hagyni Besszarábiát s a bolgárok Dobrudzsát, mint ahogy Magyarország sem mondott sohasem le Erdélyről. Ezért Románia is burkoltan ugyan, de mozgósítást rendelt el. A magyar férfilakosság legnagyobb részét közmunkára vitték el az orosz és bulgár határra, a lakosságtól, ami mozgatható volt, elrekvirálták, a határmenti magyar községeket kiette mindenéből a beszállásolt katonaság, a nyugati határon kiépítették a Károly-vonalat s az országban mindenfelé repülőtereket építettek, ami a magyar birtokok krajcárokért való kisajátításával járt. A magyar hadbavonultak legnagyobb részének semmiféle rangja sem volt s így a magyar katonának hónapok, sőt több mint egy éven át nem kaptak zsoldot, családjuk pedig otthon nélkülözött. A magyarság vezetőinek a katonai hatóságoknál való fellépése mindvégig eredménytelen maradt. A katonák még a polgári kormány közbejárására sem tágtítottak a mozgósítással kapcsolatos kérdésekben.

Az új helyzetben a Népközösség vezetősége elhatározta, hogy emlékiratot intéz a miniszterelnökhöz s ebben feltárja a magyarság helyzetét s előadja minden panaszát. Az emlékirat szeptember 21-én készült el és mellékletei együtt közel *száz oldalt tett ki*. Első része az eddig elért törvényes rendelkezésekre mutat rá, amelyeknek a végrehajtását az alantas hatóságok szabotálják. Második része tizenkilenc pontban azokat a kívánságokat sorolja fel, amelyeknek a teljesítését a január 17-i megállapodás alkalmával megígérték, de nem hajtották végre. A harmadik fejezet a január 17-i megállapodással ellentétes intézkedések folytán felmerült panaszokra vonatkozik, mint a kultúrzóna kiterjesztése, a céttörvény sérelmes javaslata és a csendőrség brutális bánásmódjának fokozódása a magyar közönséggel szemben. A negyedik rész tíz pontban azokat az újabb sérelmeket sorolja fel, amelyek a frontba való belépés óta merültek fel, köztük a mozgósítással kapcsolatos sérelmeket. Már ki is volt

tüzve Bánffy Miklós kihallgatása Calinescu miniszterelnökhöz szeptember 21-re, amikor futótűzként terjedt el Bukarestben a hír, hogy Calinescut lakása közelében az utcán meggyilkolták.

A merénylők a felosztatott vasgárdista, később légiionista szervezet tagjai voltak s a gyilkosságot úgy hajtották végre, hogy autón üldözőbe vették a miniszterelnök gépkocsiját, beszorították két jármű közé s ott sortűzet adtak reá. Utána a bukaresti rádióállomáshoz hajtottak, elfoglalták az épületet és bemondták a mikrofonba, hogy „a gyilkos Calinescut” kivégezték. A rendőrség le tartóztatta a merénylőket s a megtorlás civilizált államban elképzelhetetlen módszerekkel történt. A gyilkosokat a tett színhelyén kivégezték, holttesteik mellé táblát állítottak azzal a felírással, hogy így járnak a haza ellenségei és napokig otthagyták őket elrettentő példaként. De ez még nem volt elég, hanem összefogdostak ötletszerűen minden városból egynehány nyilvántartott vasgárdistát, az egész országban több mint ezret, ítélet nélkül kivégezték őket és holttesteiket hasonló felírással közszemlére tették ki az országút mellé. A vérbosszúnak ez a Balkánon is szokatlan módja mélyen megrázta az ország közvéleményét s még halálosabb ellenséggé tette a vasgárdistákat és a kormányt éppen akkor, amikor a románoknak a legteljesebb lelki egységre lett volna szükségük. A Magyarország mindebből azt a következtetést vonta le, hogy ha Románia bomlása megindul és háborúra kerül a sor, mi sem várhatunk kedvezőbb elbánást, mint azok a román fiatalemberek, akiket tűzként kivégeztek.

Calinescu halála után néhány napra Argeşanu tábornokot nevezte ki, a király miniszterelnöknek, majd a retorziók lezajlása után 1939. szeptember 28-án Argetoianut bízta meg a kormányalakítással. Bánffy Miklóst közvetlen személyes kapcsolatok fűzték az új miniszterelnökhöz s így a tárgyalások hamar megindulhattak az új kormánnyal, melyben Dragomir kisebbségi miniszter és Gafencu külügyminiszter képviselte a január 17-i megállapodás szellemét. A Népközösség emlékiratát így Argetoianu vette át. A miniszterelnöksere azonban a kisebbségi politikára is kihatott. Calinescu hazája szempontjából felismerte a nemzetiségi kérdés nagy jelentőségét és valóságos szenvedéllyel vetette magát a kérdés rendezésére.

Argetoianu éppen az ellenkezője volt és cinikus egykedvűséggel kezelte a kisebbségi kérdést, úgy mint az egész politikai életet. Gazdagabb és előkelőbb bojár volt annál, semhogy kicsinyes szempontok vezették volna, de irtózott a gyors cselekvéstől és hagyta, hogy a kérdések maguktól oldódjanak meg. Éppen ezért rövid miniszterelnöksége alatt a magyar kívánságok teljesítése nem sokat haladt előre.

A legfontosabb kérdés, amit az Argetoianu kormány oldott meg, az állampolgársági névjegyzékből kimaradt magyarok felvétele volt. Soós István javaslata alapján Iamandi igazságügyminiszter megalkotta az október 20-i állampolgársági módosító törvényt. Ez nemcsak, hogy meghosszabbítja a jelentkezés határidejét 1940. február 1-ig, hanem kimondja, hogy mindaz, aki 1918. december 1. és 1921. július 26., vagyis a gyulafehérvári egyesülési nagygyűlés és a trianoni szerződés ratifikálása közötti időben Romániában vagy az ahhoz csatolt területen *lak-hellyel* bírt, felvehető az állampolgársági névjegyzékbe. A jelentkezők állampolgárságát az igazságügyminisztérium hagyja jóvá s névsoruk a hivatalos lapban jelenik meg. A nagy akta-torlódás miatt azonban a kérések feldolgozása nehezen haladt előre s közben a kérvényezők még mindig sok zaklatásnak voltak kitéve.

A további kibontakozás elé ismét váratlan akadályok tornyosultak. Október hó folyamán a hatóságok a magyar határ mentén s Erdélyben tömegesen tartóztattak le magyar lelkeseket, tanárokat, vasutasokat és kisembereket azon a címen, hogy titkos nemzetvédelmi szervezetet létesítettek és szabotázs cselekményeket készítettek elő. Mivel sok olyan magyart is letartóztattak, akinek az ügyszemmi köze sem volt s a letartóztatottakat válogatott kínzásoknak vetették alá, a magyar parlamenti csoport is október 25-én a képviselőház és szenátus elnökének útján a miniszterelnökhöz fordult s annak hangoztatása mellett, hogy az összeesküvéssel semmi kapcsolata sincsen, igazságos elbánást és az ártatlanok szabadonbocsátását kérte. Hónapokon át tartó szívós munka után végül is sikerült elérni, hogy a 220 vádlott egy részét szabadlábra helyezték, más részét áttették Magyarországra és csak tizenötöt ítélte el a craiovai hadbíróóság, köztük Póczy Mihály kolozsvári vasúti mérnököt

életfogytiglani kényszermunkára, a többieket 5—5 évre. A bécsi döntéskor a többi politikai foglyokkal együtt őket is átadták Magyarországnak.

Az összeesküvés szálai után kutatva, később Temesváron is letartóztattak egy kiskorúakból álló csoportot, akiknek semmi közük sem volt az összeesküvéshez, hanem romantikus tervekkel szervezkedni kezdtek. Bizonyítékok hiányában mindnyájukat szabadlábra kellett helyezni, de ketten közülük Gritta Ovidius rendőrkvésztor vallatási módszereibe belehaltak.

A magyarság megszervezése.

A Nemzeti Újjászületés Frontjába való belépés mellett a legfőbb érv az volt, hogy csak ettől függően engedélyezték a Magyar Népközösség megalakulását, a Népközösség pedig módot nyújtott a magyarság megszervezéséhez. A Magyar Párt sohasem végezhetett nagyobb arányú szervező munkát, mert az ellenzéki és főként nemzetiségi pártok mozgási szabadsága erősen korlátozva volt. A Párt csak a nagygyűlések és választások alkalmával mozgatott meg nagyobb tömegeket s akkor is nem a rendszeres szervező munka, hanem intranszigenz politikai magatartása biztosította számára a magyarság fel-fel lobbanó bizalmát. Éppen ezért nagy feladat hárult a Népközösségre, melynek munkáját megkönnyítette az a körülmény, hogy a magyarság tagja volt az állampártnak s így a hatóságok is kevesebb akadályt gördítettek működése elé. Befelé a Népközösség szervezése folyt s ez kifelé mint a front magyar alosztályának szervezkedése szerepelt. A Népközösség vezetősége tudta, hogy csak annyi súlya van a kormány előtt, amekkora tömeg-szervezettel alá tudja támasztani a magyarság követeléseit. Ezért a parlamenti csoport védőövezete mögött a népközösségi munka legjava a belső szervezkedésre irányult. Erre a társadalmi szervezkedésre különben a háborús idők beálltával mind nagyobb szükség lett.

Már a frontba való beiratkozás alkalmával a magyar alosztályba történő jelentkezések elég tökéletes katasztert nyújtottak a magyarságról. Ennek alapján a népszervezés megindítása a társadalmi szakosztályra hárult. A szak-

osztály vezetősége előbb bizonyos elvi kérdéseket akart tisztázni. Az írók és fiatalok csoportja a front és Népközösség különválasztását, a társadalmi szervezkedés kivonását a központi iroda felügyelete alól, külön propaganda központ létesítését javasolta s e kérdések megoldásának húzódása sok értékes elemet kapcsolt ki egy időre a népközösségi munkából. A városi szervezkedés azonban Szolnok Gyula vezetése mellett Kolozsváron példás lendületet vett. Szolnok Gyula mint központi szervezési igazgató arra is megbízást kapott, hogy a szervezkedést a nagyobb városokban megindítsa és Marosvásárhely, Brassó, Beszterce, Arad, Temesvár, Medgyes, Bukarest hamar követte Kolozsvár példáját. 1940 tavaszán a szomszédsági szervezeteknek már 140.000 tagjuk volt.

A szervezkedésnél az egyes vidékeken ma is fennálló régi székely *tizedes szervezetet* és a szászok szomszédsági szervezetét vették alapul. Ennek lényege az, hogy öttől tizenkét család egy-egy szomszédságot alkot. Ezek gondozását és vezetését az élükre állított tizedes végzi. Tíz-husz vagy több ilyen szomszédság illetve tized egyesült egy fő-tized alatt. A főtizedek ismét egy-egy kerületet alkotunk. A kerületek közötti kapcsolatot úgy igyekeztek bensőségesebbé tenni, hogy nagyobb városokban egy gazdagabb kerület elvállalta a szegényebb támogatását. Minden önálló keresetű egyén, aki belépett, anyagi teherbíró képességének megfelelően önként ajánlott fel tagdíjat. Az így begyűlt összeget a szegények segítésére fordították s a pénzt a tizedesek juttatták el rendeltetési helyére, akik mindenkit személyesen ismertek. A sokgyermekes családokat gyermekkelengyével látták el. A magyar orvosok ingyen rendeltek azoknak a szegény betegeknek, akiket a tizedes igazolt. A gyógyszerészek önköltségi áron adták az orvosságokat. Fiatal magyar nők az egyházak nőegyleteivel karöltve önként vállalták a szegények látogatását és munkásnyák helyettesítését. A Népközösség jogvédő irodái viszont ingyenes jogsegélyben részesítették az arra rászorulókat.

Sokkal nehezebb volt a falusi magyarság megszervezése, de ezt a munkát az EMGE az utolsó években a gazdakörök segítségével, gazdatanfolyamok rendezésével, sajtó-propagandával s a nép és vezetői gyakori személyes érintkezésével kitűnő eredménnyel végezte. Városon és falva-

kon egyaránt meg kellett küzdeni a közönség kezdeti bizalmatlanságával. Sokan voltak, főként Kárpátalja elfoglalása óta, akik fölöslegesnek tartottak minden szervezkedést, mert a magyar honvédség előbb vagy utóbb csak felszabadítja Erdély magyarságát. A bizalmatlanság azonban lassan eloszlott és a legtöbben belátták, hogy nem elég a revíziót tétlenül várni, hanem fel kell készülni a bekövetkezendő eseményekre.

A hatóságok eleinte nem akadályozták a szomszédsági és tizedszervezési munkát. Az első év végén azonban a folyton erősödő magyar szervezkedés felkelte a román kormány gyanakvását. A hatóságok azzal állottak elő, hogy ha a mozgósítás és az ostromállapot miatt a románok gyűlésezését be kellett szüntetni, akkor a magyarokat sem engedhetik szervezkedni. Román ellenzéki részről pedig nyíltan hangoztatták, hogy a kisebbségeknek sokkal több joguk van mint a románoknak, mivel a fronton kívül minden más szervezkedés tilos volt, a román front pedig nem végzett komoly szervező munkát. Részben a román ellenzék nyomására a hatóságok betiltották egyes gyűlések tartását, a vezetőket a rendőrségre idézték, a tagdíjak beszedését megakadályozták s a beszedett tagdíjakat helyenként elkobozták. Mindez főként az 1939. októberi összeesküvés után és Ghelmegeanu belügyminisztersége alatt történt, aki a tizes rendszerben katonai szervezkedést látott s a szomszédságokat irredenta sejteknek fogta fel. Ennek ellenére a szomszédsági szervezet kisebb-nagyobb megszakítással szépen teljesítette feladatát egészen a bécsi döntésig.

A Népközösség *helyi szervezeteinek* megalakítása, amit Teleki Ádám irányított, belső nehézségekbe is ütközött. A Magyar Párt helyi tagozatainak keretei szinte mindenütt fennmaradtak és nem mindenütt alakultak át Népközösséggé. E mellett a széles alapokon induló népközösségi szervezetekbe behatoltak a kommunisták, — akiket a Magyar Párt szűkebb kereteiből sikerült volt kirekeszteni — és igyekeztek egyes tizedek vezetését magukhoz ragadni, vagy ahol ez nem ment, legalább zavart kelteni. A Magyar Párt tagozatai szinte változatlanul illeszkedtek be a Népközösségbe Máramarosban, Szilágyban, Nagyváradon, Szolnok-Dobokában, a Bánságban, Hunyadban, Seebenben, Nagyüküllőben, Kisküküllőben, Alsó-Fehér

megyében, Torda-Aranyosban és Háromszéken. E vármegyékben és kerületekben, ahol arra mód kínálkozott, szabályos alakuló gyűlést tartottak, ahol pedig az hatósági korlátozásokba ütközött, a régi vezetőség a központi elnökség megbízásából vezette tovább az ügyeket. Bihar, Szatmár, Beszterce-Naszód, Brassó és Fogaras megyében csak az elnök személye változott. Lényeges személyi csere állott be a helyi szervezet vezetőségében Kolozsvárt, Maros-Torda, Csík (Gyergyó kivételével) és Udvarhely vármegyében, ahol a régi magyarpárti vezetőség visszavonults helyüket mások foglalták el, akiknek legnagyobb része azonban már a Magyar Pártban is szerepet játszott. Aradon a közgyűlés, bár szabálytalanul, kibuktatta a régi magyarpárti vezetőséget és bizonyos szélsőséges elemek támogatásával dr. Parecz Béla helyett Jombart Lajos nyugalmazott őrnagyot választották meg elnöknek. A vizsgálat több szabálytalanságot állapított meg, a választást megsemmisítette és a központ dr. Palágyi Jenő orvost kérte fel az ügyek vezetésére, amire Jombart hosszabb huzavona után lemondott. A Madosz tagjai Kolozsvárt és Bukarestben is megkísérelték az alakuló közgyűlésen a rendezavarást, de a választás eredményét nem tudták megváltoztatni.

Szép sikerrel indult meg a bukaresti magyarság megszervezése is. A román fővárosban már a világháború előtt is nagyon sok székely és csángó telepedett le. Erdély Romániához csatolása után pedig a magyarok ezrei vándoroltak a fővárosba, ahol akkor kitűnő megélhetés nyílt cseléd és mérnök számára egyaránt, úgy, hogy statisztikai becslések szerint Budapest után Bukarest lett a legnagyobb magyar város. A Magyar Párt itt nem állíthatott jelölteket a választáson, tagozatának csak a keretei voltak meg és ezért a magyarság összefogásának feladata kizárólag az egyházakra hárult. A Népközösség bukaresti szervezete dr. Papp Béla lelkes csángó orvos vezetése mellett alakult meg és orvosi ingyen rendelőt, jogvédő irodát, könyvtárat tartott fenn a nagyvárosban elkallódó proletár-magyarság számára.

Országos alakuló nagygyűlést a Népközösség az ostromállapot és gyülekezési tilalom miatt nem tudott tartani.

A magyarság társadalmi megszervezése a munkásság

és iparosság csatlakozásával vált teljessé. *A magyar munkásság* két évtizeden át a magyar nemzeti munkától távol szakszervezetekben, a szociáldemokrata és az illegális kommunista pártban élte le életét. Amint azonban a román munkásság nemzeti alapokra kezdett helyezkedni s a nemzeti munkavédelmi törvény különleges elbírálás alá vonta a kisebbségi munkásokat, a magyar munkásság is belátta, hogy a nemzetközi osztályharc vonala többé nem tartható fenn. Egy részük a nemzeti jelszavakkal dolgozó szélsőbaloldali alakulatokba, legutóbb a Madosz-ba tömörült. A Madosz „népi találkozók” rendezésével foglalkoztatta a magyar munkásságot és Balogh Edgár vezetésével, főként Brassóban, erős szervezetet létesített. A munkásság jelentős része azonban fenntartás nélkül belépett a népközösségi tizedekbe, ahol a szegények segítyt kaptak és munkások számára rendezett előadássorozatokon vehettek részt

A királyi diktatúra a szakszervezeteket és a volt szociáldemokratákat ismerte el a munkásosztály képviselőjének. Az 1939 júniusi választások alkalmával a román munkásvezérek mellett bekerült a szenátusban Bartalis Sándor, a vasmunkások vezetője és Bartha Károly, a famunkások szakszervezetének titkára. A parlamenti ülészak alatt tárgyalás indult meg a Népközösség és a magyar munkásság vezetői között s a magyar munkásság képviselői december 3-i értekezletükön önként beléptek a Magyar Népközösségbe. A Népközösség december 17-i intézőbizottsági ülése ezt örömmel vette tudomásul, a két munkásszenátort behívta az elnöki tanácsba és úgy döntött, hogy a helyi szervezetek vezetőségében a munkásságnak mindenütt helyet biztosít. Első ízben történt meg Romániában, hogy a munkásság a polgári társadalommal egy táborban kívánta szolgálni a magyar ügyet.

A *kisiparos társadalom* már a Magyar Párt idejében is fontos szerepet játszott a magyar közéletben. Szabó Béni sokáig a román parlament egyetlen iparos képviselője volt. Hiányzott azonban egy olyan egyetemes magyar iparos szervezet, mely a magyarság legnépesebb városi rétegének érdekeit állandóan védeni és képviselni tudta volna. Teleki Ádám szervező munkájának eredményeképpen 1940. január 28-án megtarthatta Kolozsváron alakuló gyűlését az Országos Magyar Iparos Egyesület, Erdély ma-

gyar iparos társadalma legjavának jelenlétében. A nagygyűlés elnöknek Teleki Ádám képviselőt, Szabó Béni brassyói tagozati elnököt és Reinhart Gyula aradi iparosvezetőt, ügyvezetőnek pedig Tompa Lajos tordai gyáros, képviselőt választotta meg.

A világháború és Románia belső válságai közepette Erdélyben az EMGE gazdakörei útján, a szomszédságok kiépítésével, a munkásság csatlakozásával és az iparosok összefogásával olyan magyar szervező munka indult meg, amire azelőtt sohasem volt példa.

Kisebbségi minisztérium és kisebbségi politika.

A külpolitikai események és a szervezkedés megindulása felbátorította a csüggedő magyarságot s ereje tudatában politikai téren is erősebb hangot követelt. Ezt az a körülmény indokolta, hogy a kormány még nem teljesítette januárban tett ígéreteit. Azok a nem mindig szükséges és szerencsés nyilatkozatok, amiket a parlamentben vagy a vidéki frontgyűléseken tettek a magyar képviselők, természetüknél fogva nem sok bírálatot tartalmazhattak, sőt a román távirati iroda elferdítve közölte azokat a sajtóval, az esetleges cáfolatot pedig a cenzura törölte. Ezért a magyar közönségnek az a része, mely az ilyen megnyilatkozásoknak a belső munkánál és az elért eredményeknél nagyobb jelentőséget tulajdonít, ellenzékbe ment át. Nehéz is volt román-magyar megértést hirdetni, amikor a két ország egymás ellen fegyverben állott, a román börtönök pedig tömve voltak magyar politikai foglyokkal. De valakinek erre a reménytelen szerepre, vagy legalább is színjátszásra vállalkozni kellett, mert más mód nem volt arra, hogy az erdélyi magyarság érdekeit a román kormány előtt meg lehessen védeni.

Az Argetoianu kormány bukása után, 1939 november 24-én, a király Tatarescu királyi tanácsost és volt párisi nagykövetet bízta meg a kormányalakítással alig két hónappal azután, hogy a német hadsereg lehengerelte Lengyelországot. Tatarescu kormányzása mindig a legsötétebb elnyomást jelentette az erdélyi magyarság számára. A miniszterelnök jellegzetes megtestesítője volt annak a levantei politikus-típusnak, aki négy szem közt mindent

megígér, de utána éppen az ellenkezőjét teszi. Beköszöntő-beszédében a kisebbségekre is kitért és kormány-programja egyik pontjának a *kisebbségi törvény* megalkotását jelölte meg. A magyar és német kisebbség vezetői tudták, hogy ez az ígéret csak a külföldnek szól s ha meg is valósulna a kisebbségi törvény, Tatarescu kezei között nem lenne más írott malasztnál. Tatarescuvval a kapcsolatot különben rögtön felvették a magyarság vezetői és Szász Pál, akit a petrozsényi bányatársaság útján régi ismeretség fűzött a miniszterelnökhöz, december 15-én részletes pro memoriát terjesztett elé Tatarescunak, mely, magábanfoglalta a magyarság legfontosabb kívánságait, Bánffy Miklós pedig a Népközösség ideiglenes intézőbizottságának december 17-i ülésén utalt arra, hogy a kormányígéreteket nemcsak a törvényben, hanem az életben is keresztül kell vinni s a magyarság követeléseit ma már túlhaladják a januári megállapodás kereteit.

A kisebbségi törvény előkészítésében való részvételre a miniszterelnök a kisebbségi népcsoportok vezetőit is felkérte. A felhívásra Bánffy Miklós 1940 január 6-án emlékirattal válaszolt s abban feltárta a magyar nép elkeseredésének okait. Elmondta, hogy az egy évvel azelőtt kötött megállapodás legnagyobb része nem vált valóra, sőt a magyarság helyzete sok tekintetben súlyosbodott. Éppen ezért a magyar nép minden kormányígérettel s így a kisebbségi törvény gondolatával szemben is indokolt bizalmatlansággal viseltetik. Ezt a bizalmatlanságot csak úgy lehetne eloszlatni, ha a kormány a törvényt megelőzve, azonnal teljesítené a magyarság már előterjesztett kívánságait. „E nélkül a nép az új törvényt csupán papírnak fogja tekinteni és még azoktól a vezetőktől is elfordulna, akik azt neki beajánlanák.” Az emlékiratot Bánffy Miklós elküldte a Népközösség helyi szervezetei vezetőinek s Erdélyszerte mindenütt zárt körben felolvasták és a legnagyobb helyesléssel kommentálták. Még azok sem találhattak benne kifogásolni valót, akik nem szüntek meg azt hangoztatni, hogy a Népközösség egyes vezetői a kisebbségi jogok terén való lefelé licitálással szereztek megbízatásokat a román kormánytól.

A január 6-i emlékirat román oldalon azonban mély megdöbbenést váltott ki és szétfoszlatta azoknak a román politikásoknak az illúzióit, akik azt hitték, hogy a Nép-

közösség vezetőségével könnyebben, és olcsóbban kiegyezhetnek, mint a régi Magyar Párttal. A legnagyobb megütközést az emlékiratnak az a része okozta, mely utalt arra, hogy Csehszlovákia felbomlott, *a magyar honvédség már bevonult Kárpátaljára* s ez a körülmény csak fokozta azt a nyugtalanságot, amely a kormányígéretnek be nem váltása következtében a magyar lelkekben élt. Maniu emlékiratot intézett a királyhoz s ahhoz csatolta a Bánffy-féle emlékirat egy példányát, a kormány gyengeségének tulajdonítva azt, hogy a magyarok ilyen hangnemet engedhetnek meg maguknak. A király a kisebbségi minisztert vont felelősségre és néhány nap múlva rendelet jelent meg, mely súlyos büntetés terhe mellett megtiltotta, hogy cenzurázatlan körleveleket lehessen kibocsátani.

A január 6-i emlékirat annyiban nem tévesztette el hatását, hogy a kisebbségi minisztérium sietett egy néhány fontosabb kérdést dűlőre juttatni.

Bánffy Miklós emlékiratának közvetlen hatása alatt az 1940 január 27-én megjelent királyi rendelet tizenkét és félmillió lejt bocsátott póthitel formájában a református és unitárius lelkészek rendelkezésére, államsegélyüknek a más lelkészek kongruájával való összhangba hozatala érdekében. A póthitelből a római katolikus papok államsegélyét is emelték s most már a magyar lelkészek egymás között egyenlő államsegélyt kaptak, ami kevéssel maradt a román lelkészek államsegélye mögött.

Egy hónap múlva jelent meg a római katolikus egyház és a román állam közötti vitás kérdések rendezéséről szóló két rendelettvény a hivatalos lap 1940 március 2. és 3-i számában, ami tulajdonképen a Ghibu-féle hajsza egy részének felszámolását jelentette. A kérdést a kisebbségi minisztérium keretében működő és az illetékes minisztériumok jogászaiból, valamint a római katolikus egyház kiküldöttjéből álló bizottság készítette elő, melyben a magyar katolikus álláspont Gyárfás Elemér egymagában védte. A március 2-i és 3-i törvény ratifikálja a római egyezményt, amit eddig sikerült Ghibunak és társainak megakadályozni, továbbá a romániai római katolikus szerzetesrendek és kongregációk jogi személyiségének elismerésére, a patronális javak felszámolására, valamint a telekkönyvbe szabálytalanul beírt egyházközségi javak jogi helyzetére vonatkozóan intézkedik. Bár nem minden

vonatkozásban szolgált igazságot a meghurcolt egyháznak és intézményeinek, azért mégis nyugvópontra hozta ezt az olyan nagy harcok középpontjába került kérdés-csoportot. Ghibu természetesen nem volt megelégedve az eredménnyel és most már a kisebbségi minisztérium ellen is támadásba ment át.

A királyhágómelléki református püspökség elismerése a Tatarescu kormány alatt már az 1939 november 22-i törvénnyel megtörtént. A Magyarországtól Romániához csatolt terület határmenti református egyházközségei, amelyek nem tartoznak az erdélyi református püspökség alá, 1920 december 14-én külön egyházba tömörültek Sulyok István vezetése alatt, Nagyvárad székhellyel. A püspököt azonban a román kormány nem erősítette meg és államsegélyt sem adott a fiatal püspökségnek. Zigre Miklós nagyváradai ügyvéd kultuszminisztersége alatt készült el az elismerésről szóló javaslat és utóda, Nistor miniszter idejében lépett életbe. Sulyok püspök személye ellen azonban a kormánynak magyar magatartása miatt kifogásai voltak s ezért eskütételére nem is került sor a bécsi döntésig.

A nagyváradai református püspökség elismerése után az 1940 március 3-i törvénnyel az aradi ágostai hitvallású evangélikus szuperintendencia elismerése is megtörtént. A Romániához csatolt magyar lutheránusok csekély számuk miatt nem tudtak önálló püspökséget alkotni s ezért a főhatalom-változás után Arad székhellyel szuperintendenciába tömörültek, mely mint az egyházközségek felettes hatósága működött. A március 3-i törvény a református püspökséghez hasonlóan elismeri a szuperintendenciát és tisztviselei számára államsegélyt állapít meg. Az örömhírről Frint Lajos, a lutheránusok agg szuperintendense a betegágyban értesült s nem sokkal azután, mielőtt az esküt letehetné volna, meghalt.

Időközben rendeződött a dévai csángó telepesektől a román lakosság által erőszakkal elfoglalt birtok ügye, ami már a Népszövetséget is megjárta. A kisebbségi minisztérium közbelépésére a csángók a tőlük erőszakkal elvett birtokukért némi kártérítést kaptak. Ugyancsak a kisebbségi minisztérium közbelépésére a pénzügyminisztérium módosította azt a rendeletét, mely szerint italmérési engedélyt csak fajromán kaphat s így a Hangya szövetkezetek

üzletvezetőinek egy része is visszaszerezte az elvont engedélyt.

A kisebbségi törvény a Bánffy-féle emlékirat és a németek ellenállása folytán zátonyra futott s helyette a kormány kénytelen volt a magyarság kérései közül néhányat teljesíteni. Tatarescu azonban mindezért olyan elismerő nyilatkozatot akart kicsikarni a magyarság vezetőitől, amivel a külföld előtt igazolhatja, hogy Romániában a magyar kérdés megoldást nyert. Erre természetesen Bánffy Miklós nem volt hajlandó és felajánlotta visszavonulását a kisebbségi miniszternek. A helyzetet Szász Pál mentette meg, aki ismét Bánffy mellé állott és a kisebbségi miniszterrel tárgyalásokba kezdett. A január 17-i megállapodás felborítását a kormány sem akarta s most már Tatarescu is megelégedett azzal, hogy nyilatkozat helyett csak egy jegyzőkönyvet szerkesszenek, illetve mérleget állítsanak fel belső használatra a kisebbségi minisztériumban arról, hogy a kormány mit valósított meg és mit nem teljesített a magyarság kívánságai közül.

A jegyzőkönyv kiinduló pontját az a jelentés képezte, amit a kisebbségi minisztérium tisztviselői február 22-én készítettek el a magyarság panaszainak egy év leforgása alatt történt elintézéséről, amire a mi válaszuk február 28-án készült el. Március 14-én a magyar parlamenti csoport négy órás megbeszélést folytatott Dragomir miniszterrel és tanácsadóival s itt elhatározták, hogy két jegyzőkönyvet vesznek fel, egyiket az elvi kérdésekről, a másikat pedig a folyó ügyekről. Az egyes pontok részletes letárgyalása és hosszú szövegezési munka után jött létre a két jegyzőkönyv, amit a magyar törvényhozók mind aláírtak.

Az elvi kérdésekről szóló jegyzőkönyv az 1939 január 17-i megállapodás alkalmával és Bánffy Miklós január 6-i emlékiratában kifejtett kívánságok sorsával foglalkozik, kiemelve azokat, amelyeket a kormány teljesített és hivatkozva arra, hogy az elintézetlenül maradt kérdések közül a legfontosabbak a nyelvvizsga folytán elbocsátott magyar közalkalmazottak ügye, az Erdélyi Múzeum Egylet és a csíki magánjavak kérdése. A folyó ügyekről szóló jegyzőkönyv azokkal a panaszokkal foglalkozik, amelyeket a magyarság képviselői a kisebbségi minisztérium elé terjesztettek. 28 olyan ügyet sorol fel, ami kedvező elintéztést nyert, 5 ügyet, amiben kedvező döntést hoztak, de azt

még nem hajtották végre és 29 elintézetlen ügyet. Ez utóbbiak közül a fentebb már említett három legfontosabb kérdésen kívül a leglényegesebbek: a magyarság politikai képviselete a front keretei között; a céhek kérdése; a magyar ifjúság megszervezése és az országőr szervezet; végül a szövetkezetek önkormányzata.

Ezzel az ügy azonban korántsem zárult le, mert egy hónap múlva Tatarescu felhívására Ion Petrovici, volt közoktatásügyi miniszter, interpellációt intézett Dragomirhoz a kormány kisebbségi politikája tárgyában. Dragomir az előre megrendezett programnak megfelelően április 18-án nagy beszédet tartott a képviselőházban a kisebbségi kérdéstről. A magyarokra vonatkozóan kiemelte, hogy elnyerték politikai képviseletüket a frontban és a parlamentben. Hivatkozott a március 14-i jegyzőkönyvekre és felsorolta mindazokat a kívánságokat, amiket a kormány teljesített, azok közül azonban, amiket nem teljesítettek, kihagyta az elbocsátott tisztviselők ügyét, mivel ezeknek legnagyobb részét Tatarescu előző kormánya dobta ki állásukból. Mindebből azt a következtetést vonta le, hogy a magyarságnak nincsenek olyan panaszai, amik a románokkal való együttműködést zavarnák és a felhozott panaszokat már szinte mind orvosolták. Utalt az 1939 őszén felfedezett összeesküvésre is, de ez nézete szerint a romániai magyarság tömegeitől távol áll s ezért nem befolyásolta a román kormány „megértő” kisebbségi politikáját, amit nem a pillanatnyi nehézségek áthidalása, hanem az állam magasabb érdekei diktálnak. Dragomir beszéde kisebbségi oldalon élénk elégedetlenséget váltott ki. A sajtóban a cenzura miatt nem lehetett ennek hangot adni s így csak Szász Páltól jelenhetett meg egy rövid nyilatkozat, mely szerint a magyar törvényhozók kifejtették a beszéddel kapcsolatos álláspontjukat az illetékes kormánytényezők előtt.

A Dragomir-féle beszédben hangoztatott megértő kisebbségi politikára a közeljövő is nemsokára rácafélt. Ghelmegeanu Mihai belügyminiszternek szemet szúrt a Népközösség munkája és betiltotta a további szervezkedést. Május 3-án a Népközösség vezetői több mint egyórás kihallgatáson jelentek meg a belügyminiszternél, aki kifejtette, hogy a Népközösség eredeti céljával ellentétben politikai tevékenységet folytat és a bukaresti magyar követ-

séggel tart fenn szoros kapcsolatot, amelynek a kisebbségi minisztérium tőszomszédságában levő épületébe a magyar urak feltűnően sokat járnak. A Népközösség céljaira való tagdíjgyűjtést — úgymond — csak akkor engedélyezheti, ha annak felhasználásáról pontos kimutatást kap, mert a németek is a tagdíjak egy részét Németországba küldik ki. A következő hónapban a tagdíjgyűjtés ismét megindulhatott, de a Népközösség működése mind szűkebb keretek közé szorult s minden külső megnyilatkozása hatósági tilalomba ütközött.

A front feloszlása.

A Nemzeti Ujjászületés Frontja a román tömegek előtt sem volt népszerű. A világháború utáni nemzeti mozgalmak mind alulról indultak el és forradalmi úton jutottak kormányra. A román királyi diktatúra tulajdonképpen a kamarilla és a minisztertanács államcsínye volt, az ennek eredményeképpen felsőbb parancsra létrehozott frontnak pedig semmiféle alapja a tömegekben nem volt. A népszerű rétegei még mindig a vasgárdával és a nemzeti parasztpárttal rokonszenveztek s a felülről lefelé mesterségesen kiépített front a népben sohasem tudott mélyebb gyökeret verni.

A kisebbségeket a front csak annyiban érdekelte, hogy azon keresztül juthattak politikai képviselőhez. A kormány maga sem tudta, hogy mihez kezdjen a fronttal és hogy milyen keretek között engedélyezze a kisebbségi tagozatokat, a kisebbségek vezetői pedig igyekeztek *csak annyi kapcsolatot fenntartani a fronttal, mint amennyi feltétlenül szükséges volt.* A front szervezését végül is rábízták Constantin Giurescu egyetemi tanárra, aki ebben a minőségben miniszteri rangot is kapott és 1939 decemberében a kisebbségek képviselőivel tárgyalásba kezdett. Giurescu elkövette azt a taktikai hibát, hogy december 9-re együtt hívta meg tárgyalni a magyar, német, bulgár, ukrán és török kisebbség képviselőit, akiknek a politikai súlya és földrajzi megoszlása más és más volt s így maga alkotta meg a kisebbségi egységfrontot a fronttitkárok kinevezésére tett javaslatára ellen. Elképzelése szerint a kisebbségeknek a frontba való beilleszkedéséhez elegendő, ha egy-egy fronttitkárt kapnak azokban a megyékben és tartományokban,

ahol az illető kisebbség 20%, illetve 15%-ban van képviselve. A kisebbségek vezetői még aznap egységes ellenjavaslatot dolgoztak ki s azt a december 19-i értekezleten Giurescu elé terjesztették. E szerint minden egyes kisebbség külön tagozatot kért a frontban a községtől a városon, megyén és tartományon át a front-minisztériumig számarányának megfelelő titkárokkal, akik az illető kisebbség központi vezetőinek irányítása alatt állanak. A miniszter a válaszadás elől azzal a bejelentéssel tért ki, hogy új fronttörvény készül, ami január 20-án meg is jelent.

A törvény 46. szakasza a kisebbségekre vonatkozóan csak annyit mond, hogy azok saját tagozataikban érvényesíthetik az életben levő törvények által számukra biztosított jogokat. A front szervezete azonban gyökeresen átalakul, a direktórium és főtanács csak formailag marad meg s a front működését egy héttagú központi bizottság vette kezébe. A titkárok felé most már úgy a központi, mint a vidéki szervezeteknél elnököt és fronttanácsokat is neveznek ki. Rendkívül fontos intézkedése a törvénynek az, hogy községi bíró, vagy községi tanács tag csak az lehet, aki a községben frontelnöki, illetve fronttanács tagi tisztséget tölt be, s így a közigazgatási választások sorsa tulajdonképpen a kisebbségekkel kötendő front-megállapodáson fordul meg. E mellett a törvény egy csomó megvalósíthatatlan intézkedést tartalmaz, amit csak egy elméleti tudós találhatott ki az íróasztal mellett. A front országos elnöke Vaida-Voevod Sándor, a képviselőház elnöke, alelnök pedig Tatarescu miniszterelnök lett.

A tárgyalások csak akkor indultak meg ismét, amikor a király Giurescu helyébe a front főtitkárának Victor Moldovant, az egykori nemzeti parasztpárt vezető férfiát nevezte ki. Moldovan gyakorlati ember volt, az új fronttörvény több pontját maga is kifogásolta s amikor a magyarság képviselőit április 18-án értekezletre hívta össze, kijelentette, hogy egy hónapon belül meg akarja szervezni a frontot, mert júniusra várhatók a közigazgatási választások. A magyarság javaslatát Gyárfás Elemér készítette el s ebben hivatkozva a január 17-i megállapodásra, a kisebbségi statutumra és a Calinescuval 1939 augusztusában létrejött, a közigazgatási választásokra vonatkozó megállapodásra, kimutatta, hogy az új fronttörvény mindezzel szöges ellentétben áll s ezért a törvényt teljesen át kellene

dolgozni, mert ennek a törvénynek a keretei közé a magyarság nem tud beleilleszkedni. Egyik legsúlyosabb kérdés a *front-gárda* volt, amelynek a hatáskörét az új törvény szintén kibővítette. A román frontgárda tagjai között fegyvereket osztottak ki, lögyakorlatokat tartottak, az árellenőrzéssel bízták meg őket s amiként az egész frontszervezet az állami közigazgatás megkettőzését jelentette, úgy a frontgárda is állandó összeütközésbe került városban a rendőrséggel, falun pedig a csendőrséggel. Két nap múlva Moldovan egy jegyzőkönyvet nyújtott át a magyar kiküldötteknek, amit a belügy- és kisebbségi miniszterekkel együtt készített el s amely arra vonatkozóan tartalmaz javaslatot, hogy a kisebbségek milyen százalékban nyerjenek képviselőket a fronttanácsokban és a tisztségek között. A németekével összhangban készült magyar ellenjavaslatot május 2-án nyújtottuk át Moldovának. Ez csak a kormány által felajánlott helyekre vonatkozik s kimutatja, hogy a magyarságot helyi arányszámának megfelelően milyen képviselőt illeti meg a frontban. A közvetítő tárgyalások még pár napig folytak a kisebbségi minisztériumban, de a két álláspontot nem lehetett összeegyeztetni. Közben a németek felvetették a frontba való beilleszkedés kérdését és a Calinescuval kötött megállapodás felülvizsgálatát. A tárgyalások tehát ismét meghiúsultak, de elmaradt a közigazgatási választás is, úgy hogy most már nem volt sürgős sem a kormánynak, sem a kisebbségeknek a megállapodás.

Franciaország leverése és a nyugati hadjárat befejezése Romániában is új helyzetet teremtett, mely szükségessé tette a nemzeti erők minél szorosabb összefogását. A vaspárda tagjainak egy része sorra hűségnyilatkozatot tett, a frontba azonban kevesen kapcsolódtak be, mivel ahhoz Calinescu véres emléke fűződött. A Vaida-Voevod vezetése alatt álló front különben is olyan politikai akcióba kezdett, ami nem tetszett a Tatarescu vezetése alatt álló kormánynak. Mindezek következtében a király június 21-én rendelet törvényt adott ki, mely szerint a front átalakul a „Nemzet Pártja” című egyetlen és totális politikai szervezetté, ez pedig a király legfőbb vezetése alatt fog működni. Az új párt „vezérkari főnökének” Ernest Urdarianu udvari minisztert nevezte ki a király, aki később a kormányba is belépett, majd a besszarábiai válság

után mindkét állásától botrányos körülmények között visszavonult. A „Nemzet Pártja”-ról szóló rendelettel egyidejűleg törvényrendelet jelent meg s ez öt évig terjedhető fogházzal büntette azt, aki az egyetlen párttal ellentétes tevékenységet fejt ki.

Megindultak a beiratkozások az új pártba s a románok közül a vihar előtti csendben sokan jelentkeztek, főként vasgárdisták, akik a frontnak nem voltak tagjai. A Népközösség vezetői igyekeztek távortartani a magyarságot az új párttól s a június végi válság után a németek nyomdokain Bánffy Miklós, Gyárfás Elemér és Mikó Imre megállapodott Moldovan főtitkárral abban, hogy a magyarság egyelőre *nem lép be* az új pártba. Erről a Népközösség elnöke július 15-én hirdetményt adott ki, ami általános megnyugvást keltett.

Erdély visszatérése.

Ezerkilencszáznegyven nyarán az erdélyi magyarság olyan világpolitikai események középpontjába került, melyek a közel kétmillió magyar sorsát is magukkal ragadták s júniustól kezdve a magyarság vezetői már csak passzív szemlélői voltak annak a viharoknak, ami Európának ezen a részén támadt. A magyar tömegek helyzete rendkívül súlyos, sőt *kétségbeejtő* volt. A férfiak javarészét katonának hívták be és a Kárpátokon túli Romániában szórták szét. A hadbavonultak családjai otthon nyomorogtak, a föld parlagon hevert, a jószágot elvitte a katonaság. A román polgári lakosság között fegyvereket osztottak szét. A fegyverek a csendőrségen állottak, de a katonai korhatáron innen és túllevőkkel időnként lögyakorlatokat tartottak azzal az ürüggyel, hogy az ejtőernyősök elhárítására képezik ki őket. A magyar nép lelkileg felkészült a háborúra. Nemcsak arra a háborúra, ami a határokon indul meg s amelynek során magyarországi testvérei ellen kell harcolnia, hanem arra a mézszárlásra is, ami a front mögött, a polgári lakosság körében bekövetkezhet, ha a magyar csapatok átlépik a trianoni határt. A népközösségi, társadalmi és egyházi szervezetek falai közé visszahúzódva, minden kalandos vállalkozástól tartózkodva, de minden eshetőségre elkészülve nézett szembe Erdély magyarsága azzal, aminek el kell következnie.

A vihar a nyugati offenzíva megindulásával kezdődött, ami éppen május 10-ére, a legnagyobb román nemzeti ünnepre esett. A német csapatok gyors előnyomulása előreláthatóvá tette a győzelmet s ezért június 2-án leváltották a félangol Gafencu külügyminisztert és helyét Ion Gigurtu mérnök foglalta el, aki németbarát hírében állott. Június 8-án a rendkívüli viszonyok miatt már nem lehetett megünnepelni Károly király trónralépésének tizedik évfordulóját s egy hét múlva Páris, Romániának két évtizeden át igazi fővárosa, elesett. A belpolitikában a Nemzet Pártjának megalakulása vert fel port. Horia Sima, Codreanu utóda, napiparancsban szólította fel a vasgárdistákat, hogy lépjenek be az új egységpártba. A köztisztviselői törvénykönyv javított a tisztviselők fizetésén s az érettségi bizottságokba most elsőízben neveztek ki magyar felekezeti iskolai tanárokat is. Amikor az ország Mihály trónörökös érettségi vizsgájára figyelt fel, mint derült égből a villám csapott le az orosz ultimátum híre.

Az utolsó két év folyamán, Butenko eltűnése óta, nem volt szovjet követ Bukarestben s az új követet rövid idővel azelőtt nevezték ki, amit mindenki a békülés jelének fogott fel. A nagy nyugati hadjárat után eljött Oroszország számára a kedvező alkalom, amikor minden ellenállás és más hatalmak beavatkozása nélkül bevonulhatott Romániába s visszafoglalhatta azt a Besszarábiát, amiről sohasem mondott le. Június 26-ról 27-re virradó éjjel Molotov egynapos ultimátumot adott át a moszkvai román követnek. Ebben arra hivatkozva, hogy Románia a világháború végén Oroszország gyengeségét kihasználva elragadta tőle Besszarábiát, most elérkezettnek mondja az időt a kérdés békés rendezésére. Ennélfogva visszaköveteli Besszarábiát és Bukovina északi részét, ez utóbbit azért, mert az nyelvi és történelmileg összefügg a Szovjetunióval és kártérítésül szolgálna Besszarábia két évtizedes használatáért. A június 27-i koronatanács, miután Románia szövetségesei is az ultimátum elfogadását ajánlották, kérte a szovjet kormányt, hogy jelölje meg a helyet és az időt, ahol a jegyzéket tárgyalás alá vehetik. Erre június 27-ről 28-ra virradó éjjel megjött a második ultimátum: négy napon belül vonuljon ki a román katonaság Besszarábiából és Észak-Bukovinából s a szovjet csapatok Csernovitz, Kise-nev és Cetatea Albă városába még aznap bevonultak.

Közben a Tatarescu kormánynak az ultimátum elfogadását ellenző tagjai lemondtak s helyükbe bevonták a kormányba Vaida-Voevodot mint erdélyi, Inculețet mint besszarábiai és Nistort mint bukovinai minisztert, Horia Sima nemzetnevelési alminiszter lett, a külügyi tárcát pedig Argetoianu vette át. Az új kormány látva, hogy segítségre sehonnan sem számíthat, önmagában pedig azért sem tud ellenállani, mert nyugaton és délen is ugrásra kész ellenséggel van körülvéve, elfogadta az ultimátumot, csak a kiürítésre próbált halasztást kérni s így azt remélte, hogy sikerül legalább a román hadsereg épségét megőriznie.

A kivonulást véres összetűzések tarkították. A román haderők nagyrésze sikeresen visszavonult, de a több mint ötvenezer négyzetkilométernyi terület elvesztésénél még nagyobb erkölcsi vereség érte a román hadsereget. Huszonkét éven át egyebet sem hallottak, mint azt, hogy egyetlen barázdát sem fognak vér nélkül másnak átengedni, több mint egy év óta fegyverben állottak az ország határánál s végül is szégyenteljesen kellett visszavonulniok. A Nagyrománia illúzióiban élő románság elvesztette lelki egyensúlyát s most már minden magyar ember tudta, hogy ennek folytatása lesz. Ilyen lelki állapotban érte az országot a július 29-i általános mozgósítás.

A parlament gyászulése, Argetoianu és Tatarescu beszámolója után, a kormány benyújtotta lemondását és július 4-én Gigurtu elnöklésével új kormány alakult, melyben Mihail Manoilescu külügyminiszter lett, Hans Otto Rothot pedig kisebbségi miniszternek kérték fel. Azzal most már senki sem törődött, hogy az alkotmány szerint miniszter csak az lehet, aki legalább három nemzedéken át román elődöktől származik s a féljobb oldali kormány igyekezett a németbarátság hangoztatásával menteni azt, ami még menthető. Illetékes német körök azonban nem akartak beavatkozni az átmeneti kormány munkájába s ezért Hans Otto Roth nem vállalta el a miniszteri tárcát. De a sajtóban már megjelent a hír, hogy letette az esküt s a cenzúra ezt nem engedte megcáfolni, hanem Roth szenátor hetekig úgy szerepelt kifelé, mint kisebbségi miniszter. A kisebbségi minisztérium végül mégis gazdátlanul maradt és beszüntette működését. Az 1939. április 13-i angol-francia szavatosságot már az előző kormány fel-

mondotta, most pedig az új külügyminiszter bejelentette Romániának a Népszövegségből való kilépését és a tengelyhatalmak politikai rendszerébe való beilleszkedési szándékát.

Nagy izgalommal értesült a magyar közönség arról, hogy július 10-én gr. Teleki Pál miniszterelnök és gr. Csáky István külügyminiszter Münchenbe utazott s az olasz és német külügyminiszterrel, valamint Hitler vezér és kancellárral tárgyalásokat folytatott. Július 26-án Gigurtu és Manoilescu utazott Salzburgba s a Hitlernél Berchtesgadenben tett látogatás után Rómába mentek és Mussolininél tették tiszteletüket. A belföldi sajtó minderről csak egyoldalúan tájékoztathatta olvasóit, de a budapesti rádióból most már mindenki megtudhatta, hogy a tengelyhatalmak a békés megoldás érdekében közvetlen tárgyalásokat ajánlottak a két országnak. A román közvéleményt is hozzá kellett szoktatni a revízió gondolatához s ezért a hazatérő Manoilescu a sajtónak adott nyilatkozatában kijelentette, hogy a kisebbségi kérdést lakosságcsere útján fogják megoldani. Egy hét múlva Gigurtu rádióbeszédében először mondotta ki felelős román miniszterelnök, hogy ha Magyarország nem mond le revíziós követeléseiről, lakosságcserét kell végezni, ez pedig „végzetesen magával von bizonyos csekély területi változást részünkről”.

A romániai magyarság már hónapok óta a revízió álmában élt. Az ókirályságból tömegesen utaztak haza magyarok, sokan eladták vagyonukat és házat vettek Nagyváradon vagy Aradon, ami „biztosan visszakerül”. Mind több magyar embert állítottak hadbíróság elé, olyanokat, akik elszólták magukat, vagy igen hangosan osztogatták az állásokat. A magyar zászló és ruha a legtöbb szekrényben készen állott.

Augusztus 16-án végre megindultak Turnu-Severinben a közvetlen tárgyalások s a román delegációt ugyanaz a Pop Valér vezette, aki néhány évvel azelőtt, miniszter korában, a vállalatokat a magyar alkalmazottak elbocsátására bizalmas körlevélben szólította fel. Amikor Pop Valér és Hóry András, a bizottságok vezetői visszautaztak jelentéstételre, Nagyvárad románsága tiltakozó gyűlést tartott az esetleges elcsatolás ellen. A tárgyalások azonban semmi eredményre sem vezettek, mert a románok kitar-

tottak a lakosságcsere mellett, a magyarok pedig területi revíziót követeltek s augusztus 26-án a magyar delegáció visszahajózott Pestre.

Három nap múlva futótűzként terjedt el a hír, hogy Ribbentrop német, Ciano olasz külügyminiszter, Teleki Pál és Csáky István, valamint Manoilescu és Pop Valér Bécsbe utazik. A román sajtó cáfolta, de mindenki tudta már, hogy döntőbíráskodásról van szó. Az augusztus 29-i koronatanács, amelyen I.C. Bratianu, a liberális párt elnöke, Mihalache, a nemzeti parasztpárt vezetője, a vasgárdisták közül pedig Ion Moța lelkész és Codreanu apja is résztvett, letárgyalta a német és olasz kormány — román jelentés szerint — „*ultimátum jellegű közléseit*” és alávetette magát a tengelyhatalmak döntésének. A döntést augusztus 30-án két óra ötven perckor olvasták fel a Belvedere palotában s pár perc múlva a budapesti rádió útján Erdély egész magyarsága értesült róla. A román rádió csak másnap reggel mondta be az eredményt.

Leírhatatlan örömujjongás fogadta a bécsi döntést az egyik oldalon. Huszonkét éves idegen uralom után megtörtént a nagy csoda és vér nélkül visszakerülhetett az anyaországhoz Erdély egy része, ahol most már minden gáncs és félelem nélkül lehetünk ismét magyarok. Végtelen elkeseredés fogadta a döntést a Romániának maradt erdélyi részekén, főként ott, ahol biztosan számított a magyarság a visszacsatolásra. A románok közül augusztus harmincadikán még kevesen tudtak minderről. A döntés után egy órával a román miniszterelnök lakására siettem valami közérdekű magyar ügyben, ami a visszamaradó magyarságot is közelről érintette. A német követség előtt az antirevizionista liga országos elnökével, egy kolozsvári egyetemi tanárral találkoztam össze, aki megállított és az iránt érdeklődött, hogy tudok-e valamit a döntésről? Elmondtam neki az új határt, úgy ahogy a pesti rádióból hallottam. Nem akarta elhinni, hogy Kolozsvár is visszatért Magyarországhoz, az a Kolozsvár, ahonnan annyiszor kiáltották világgá, hogy egy barázdát sem adnak vissza. Pedig másnap már megindult az ösztönös lakosságcsere s a Kolozsvár felől menekülő románok tízezrei szembe találták magukat a Kisrománia minden részéből visszavándorló magyarokkal, akik a honvédség bevonulása előtt sietve tértek haza, a *felszabadult Erdélybe*.